

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav jazyků a komunikace neslyšících

Bakalářská práce

Marie Němcová

Znaky pro stanice pražského metra: motivace a fundace

Signs for the Prague metro stations: formal and semantic motivations

Praha 2018

Vedoucí práce: Mgr. Hana Prokšová

Poděkování:

Ráda bych poděkovala Mgr. Haně Prokšové za vedení práce, čas, který mi věnovala a ochotu, s jakou přistupovala k mým nejasnostem. Dále bych ráda poděkovala Milanovi Fritzi za konzultace a respondentům za jejich pomoc při sběru materiálu. V neposlední řadě děkuji Michalovi Šťastnému za pomoc s technickým zpracováním materiálu a celkovou podporu.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 7. května 2018

Marie Němcová

Klíčová slova (česky)

slovotvorba, proprium, toponymum, metro, český znakový jazyk

Klíčová slova (anglicky):

word formation, proper name, toponyme, subway, Czech sign language

Abstrakt (česky)

Bakalářská práce na téma „Znaky pro stanice pražského metra: motivace a fundace“ se věnuje pojmenování zastávek pražského metra v českém znakovém jazyce, a to zejména z hlediska utváření těchto znaků. V teoretické části se zaměřuje na vysvětlení potřebných termínů (ikonicita, kompozice, inicializace, kalk aj.), v části praktické pomocí cílených rozhovorů s vybraným vzorkem neslyšících zjišťuje užívanou podobu všech znaků stanic pražského metra. Jednotlivé znaky jsou zkoumány z hlediska významové motivace i formálního utváření, v případě, že se pro některou stanici vyskytuje několik pojmenování, jsou znaky mezi sebou komparovány. Cílem práce je provést parciální analýzu znakového systému pro tuto vymezenou oblast propriálních pojmenování. Součástí práce je i získaný vizuální materiál.

Abstract (in English):

The bachelor thesis 'Signs for the metro stations: formal and sematic motivations' focuses on signs for the underground stations in the czech sign language especially from creating these signs point of view. The theoretical section is about explanation of needed terms for understanding the meaning (iconicity, composition, inicialization, loan translation etc.), the practical section finds out the form of signs of all metro stations with the help of the intended interviewing deaf community. Each sign is examined by motivational aspect and formal formation. If there is a presence of multiple names for one station, the names are compared. The objective of the thesis is making the partial analysis of the sign-forming system for this defined proprietary-names section. Aquired visual material is part of the thesis as well.

OBSAH

1	Úvod	11
2	Propria	12
2.1.1	Propria v britském znakovém jazyce	13
2.2	Toponyma.....	17
2.2.1	Toponyma v různých znakových jazycích	20
2.3	Hodonyma	22
3	Obohacování slovní zásoby v českém jazyce.....	25
3.1	Derivace.....	26
3.2	Přejímání.....	26
3.3	Kompozice.....	27
3.4	Univerbizace.....	28
3.5	Kalk	29
4	Slovotvorné procesy ve znakovém jazyce.....	31
4.1	Kalk	31
4.2	Vizuální motivovanost/ikoničnost.....	32
4.3	Derivace.....	37
4.4	Přejímání.....	38
4.5	Kompozice.....	40
4.6	Spellování/prstová abeceda	41
4.7	Inicializace.....	43
5	Úvod do praktické části	45

5.1	Respondenti metadata.....	45
5.2	Postup zisku materiálu.....	46
5.3	Stanice pražského metra.....	46
5.4	Práce s daty.....	47
6	Znaky pro stanice pražského metra.....	48
6.1	Linka A.....	48
6.1.1	Nemocnice Motol.....	48
6.1.2	Petřiny.....	48
6.1.3	Nádraží Veleslavín.....	49
6.1.4	Bořislavka.....	50
6.1.5	Dejvická.....	50
6.1.6	Hradčanská.....	51
6.1.7	Malostranská.....	51
6.1.8	Staroměstská.....	52
6.1.9	Můstek.....	53
6.1.10	Muzeum.....	54
6.1.11	Náměstí Míru.....	55
6.1.12	Jiřího z Poděbrad.....	55
6.1.13	Flora.....	57
6.1.14	Želivského.....	57
6.1.15	Strašnická.....	58

6.1.16	Skalka	59
6.1.17	Depo Hostivař	59
6.2	Linka B	60
6.2.1	Zličín	60
6.2.2	Stodůlky	60
6.2.3	Luka	61
6.2.4	Lužiny	61
6.2.5	Hůrka	62
6.2.6	Nové Butovice	62
6.2.7	Jinonice	63
6.2.8	Radlice	63
6.2.9	Smíchovské nádraží	63
6.2.10	Anděl	64
6.2.11	Karlovo náměstí	64
6.2.12	Národní třída	65
6.2.13	Náměstí Republiky	66
6.2.14	Florenc	66
6.2.15	Křížíkova	67
6.2.16	Invalidovna	67
6.2.17	Palmovka	68
6.2.18	Českomoravská	68

6.2.19	Vysočanská	68
6.2.20	Kolbenova	68
6.2.21	Hloubětín	69
6.2.22	Rajská zahrada	69
6.2.23	Černý Most	70
6.3	Linka C	70
6.3.1	Háje	70
6.3.2	Opatov	71
6.3.3	Chodov	71
6.3.4	Roztyly	72
6.3.5	Kačerov	72
6.3.6	Budějovická	73
6.3.7	Pankrác	74
6.3.8	Pražského povstání	74
6.3.9	Vyšehrad	75
6.3.10	I. P. Pavlova	75
6.3.11	Hlavní nádraží	76
6.3.12	Vltavská	76
6.3.13	Nádraží Holešovice	77
6.3.14	Kobylisy	77
6.3.15	Ládví	78

6.3.16	Střížkov	78
6.3.17	Prosek	78
6.3.18	Letňany	79
7	Statistické zpracování dat	80
8	Závěr	83
9	Literatura	84
9.1	Tištěné publikace	84
9.2	Internetové zdroje	88
10	Přílohy	91
10.1	Videa respondentů	91
10.2	Dotazník	91
10.3	Mapa metra	92

1 Úvod

Bakalářská práce se věnuje problematice užívaných znaků v českém znakovém jazyce pro stanice pražského metra. Hlavním cílem práce je shromáždění vizuálního materiálu, na kterém budou zachyceny možné podoby artikulace označení pro všechny stanice metra, a jeho následná klasifikace dle principu tvoření znaku. Každý znak je posuzován podle svého utváření (viz kapitola Slovotvorné procesy ve znakovém jazyce), dále je zkoumána jeho motivace a fundace.

V teoretické části jsou popsána propria a jejich důležité podtypy, dále jsou zmíněny stěžejní slovotvorné procesy jak v mluvených, tak ve znakových jazycích. Poznatky zmíněné v práci jsou opřeny o odbornou literaturu.

V části praktické jsou nashromážděny znaky pro všech 58 stanic (datováno k roku 2018). V příloze jsou videa sestřihána a rozdělena do složek dle názvu stanic. Tento materiál slouží i jako archiv znaků, jelikož jinde znaky z této sémantické skupiny uceleně zachyceny nejsou. Materiál byl získán od heterogenní skupiny respondentů, jsou v něm tedy zachyceny různé způsoby artikulace. Výzkumu se zúčastnilo deset respondentů, tento počet byl předem stanoven. Vzhledem k tomu, že šlo o kvalitativní výzkum a detailní analýzu dat, připadal mi tento počet respondentů přiměřený.

Nejprve byl materiál nashromážděn, následně došlo k analýze dat, všechny znaky byly jednotlivě posuzovány z hlediska svého utváření a poté byla zkoumána jejich motivace. Když byl materiál vyhodnocen, došlo ke statistickému zpracování údajů.

2 Propria

Hladká a Nekula (CzechEncy, Proprium, 2017) definují proprium následovně: „Speciální jaz. prostředek mající charakter substantiva n. pojmenovacího spojení, jehož funkcí je označovat jedince, jednotlivinu n. jako individuum chápané množstvím, odlišovat je od ostatních jedinců n. jednotlivin dané třídy a identifikovat je jako jedinečné předměty řeči: *Jan, Puntá, Plzeň, Kouzelná flétna.*“ Dalo by se tedy říci, že se jedná o konkretizované obecné jméno, které má snahu zmiňovanou skutečnost co nejvíce upřesnit. Šrámek in Krško (2014, s. 8; také Hejlová, 2011, s. 20) zmiňuje, že vznik vlastního jména sestává z působení tří rovin, z působení jevů, objektů a vztahů. Apelativa objekt zařazují k určité skupině, kdežto proprium pracuje pouze s konkrétním prvkem. Štěpán (2016, s. 9) zmiňuje, že propria v jazyce tvoří tzv. druhotnou vrstvu, tzn., že jejich význam není jako u apelativ vázán na pojem, nýbrž na individuálnost. Polívková (1985, s. 10) uvádí, že hranice mezi apelativem a propriem ale není vždy úplně jasná. Dokazuje to na příkladu jmen států, národů, obyvatel a kmenů, která jsou v češtině považována za propria, jinak tomu je ale např. v ruštině. Minářová a Tušková (2015, s. 9.) sdělují, že skupiny apelativ a proprií jsou vzájemně prostupné, proprializaci apelativ dokládají na příkladu možné změny apelativa *mlynář* na proprium *Mlynář*, které v tomto případě funguje jako příjmení nebo vystupování obecného jména *písek* v označení města *Písek* (Šrámek, 1999, s. 55). Opačný proces, tedy apelativizaci proprií Minářová s Tuškovou předkládají na příkladu propria *Roentgen*, které je již běžně užíváno jako apelativum *rentgen* (označení pro přístroj). Šrámek (1999, s. 55) jako další příklad uvádí i používání názvu anglického města *Manchester* pro určitý druh látky – *manšestr*.

Co se grafické složky týče, jsou propria na rozdíl od apelativ zapisována s velkým písmenem na začátku slova, což může pomoci s rozlišením. Autoři uvádí, že pro nejjasnější identifikaci objektu/subjektu je nejpříhodnější, pokud je proprium výrazně odlišné od všech apelativ, aby nedošlo k záměně, ne vždy tomu tak ale je. Mnohdy se dokonce stává, že apelativum i proprium mají shodnou formu, např. *vydra* (zvíře) a *Vydra* (řeka). Pro ještě přesnější určení dochází ke spojení dvou proprií, které lze pozorovat

například při označení osob (např. *Josef Novák*) či obcí (např. *Horní Počernice*)¹. Ani to ale není zárukou jedinečnosti pojmenování, často lze např. zjistit, o jakou osobu se jedná až z kontextu (viz generačně děděná stejná jména). Většinou ale nedochází k tomu, že by mělo proprium popisnou funkci, jako ve zmíněném příkladu (*Horní Počernice*), často se jedná pouze o rozlišující pojmenování, které je založené na konvenci a podílí se na ucelenosti entity. Propria už většinou nejsou doslovně spojována se svým původním významem (např. příjmení *Veselý* už napřímo neodkazuje k lidské vlastnosti, viz Dokulil, 1977) a mají tedy čistě pojmenovací funkci.

Miloslava Knappová ve svém příspěvku (1980) sděluje, že ke změně propriálního pojmenování téměř nedochází, přesto ale existují výjimky. Takovou situací může být například změna příjmení (a to dvěma způsoby – prvním způsobem může být vstoupení do manželství a druhým změna příjmení na žádost) nebo přejmenování určité instituce (*letišť Václava Havla*). Vlivem změny politického režimu došlo i ke změnám názvů v oblasti proprií označujících některé stanice pražského metra (*Moskevská > Anděl, Sokolovská > Florenc, Fučíkova > Nádraží Holešovice* atd.).²

Vlastní jména lze dělit do dvou skupin podle toho, jestli označují živé, nebo neživé objekty. První skupinou jsou tzv. bionyma, která označují právě živé entity, jako jsou lidé, zvířata či flóra, a to včetně smyšlených názvů (např. *lev Aslan*). Abionyma naopak označují jevy, které živé nejsou, jedná se například o vlastní jména zeměpisná, jména lidských výrobků aj.

2.1.1 Propria v britském znakovém jazyce

Pro ucelenější představu je níže zmíněn systém tvorby proprií v britském znakovém jazyce.

¹ K adjektivním toponymům více Kloferová, 2008.

² <https://www.metroweb.cz/metro/historie-metra.htm>

Sutton-Spence a Woll (1999, s. 233) se ve své publikaci věnují propriím pro značky, osoby a místa.

V prvním případě, pojmenování pro značky, je nejčastější vizuální motivovanost, často vycházející z loga společnosti. Autoři toto tvrzení dokládají na příkladech znaků PEUGEOT (vychází z podobizny lva ve znaku) nebo MCDONALDS, kde je znak založen na logu ve tvaru písmene M.

Dále je běžné název vytvořit kalkem, tedy přesným přeložením. V BSL je pomocí kalku artikulován znak pro firmu *Waterstones* (znaky WATER + STONES) nebo pro společnost *Boots* znakem BOOT. Kalky vždy ale nemusí být pouze doslovně přeložená slova z mluveného jazyka. Sutton-Spence a Woll zmiňují případ kombinace polokalku a vizuálně motivovaného kalku (rozdělení dle Matuškové – Kalk v ČZJ, 2008) u firmy *Marks and Spencer*. Jeho artikulace vypadá následovně. Nejprve mluvčí artikuluje prstovou abecedou znak pro písmeno M a následovně artikuluje znak SPIDER (znak SPIDER a SPENCER vypadají při orální artikulaci velmi podobně).

Mnoho dalších názvů je tvořeno zkráceným spellováním, například označení pro firmu *Panasonic* je vyjádřeno pouze P – S.

Osobní jména nejsou ve znakových jazycích tak podstatná, jako v jazycích mluvených, což vychází z kulturních zvyklostí. V BSL jsou dle autorů tvořena v závislosti na konkrétní osobě. Buďto jsou vizuálně motivovaná, vychází tedy z nějakého výrazného fyzického rysu (často se jedná o rys, který daného jedince odlišuje od ostatních, může se jednat o tetování, dlouhé vlasy či vousy) nebo jsou založena na metonymii (například znak PETER vychází z křesťanského motivu, kde sv. Petr hlídá nebeskou bránu. Tento znak se projevuje u stanice metra Petřiny.). Mohou tedy souviset s charakterem osobnosti nebo s určitým faktorem z jedincova života. Osoba, již byl znak přidělen, jej má ale právo odmítnout. Poté většinou dochází ke kalkování (např. jméno Jerry může být na základě vizuální podobnosti ztvárněno znakem CHERRY (třešeň), přestože žádnou sémantickou souvislost nemají) nebo spellování (často jsou využívány pouze iniciály).

Sam Supalla (cit. in Sutton-Spence; Woll, 1999, s. 236) tvrdí, že z výzkumů neslyšících rodin v Americe vyplývá, že je běžné jména všech členů rodiny artikulovat na

stejném místě, se stejným arbitrárním pohybem, jen s pozměněným tvarem ruky. V BSL jsou využívány především strategie založené na vizuální podobnosti a kalkování, manuální abeceda se téměř nevyužívá.

Posledním případem získání jmenného znaku je „zdedění“ po osobnosti z rodiny, která je nebo byla pro komunitu neslyšících významná. Ten samý případ nastává, pokud má daný jedinec stejné jméno jako slavná osoba, automaticky přebírá její znak.

Získání jmenného znaku ale nebylo vždy samozřejmostí. Sutton-Spence a Woll (1999, s. 235) uvádějí, že dříve bylo ve školách pro neslyšící zvykem označovat žáky ne jmény, ale čísly a žáci se často jmény ani neznali. Tento systém ale v dnešní době naštěstí již vymizel.

V českém znakovém jazyce je získání jmenného znaku obdobné jako v jiných znakových jazycích. Této problematice se detailně věnovala R. Faltínová ve své absolventské práci na téma *Propriálně pojmenovací akty v českém znakovém jazyce*, kde vyděluje pět hlavních skupin jmenných znaků.

Podle Faltínové má většina jmen svůj obecný znak (první skupina), znamená to tedy, že všichni Petrové budou mít znak stejný, stejně tak všechny Evy atd.

Pokud ale jméno obecný znak nemá (jedná se především o cizí jména), využívá se hlavně inicializace, dále je možné využívat kalky – především vizuálně motivované (např. znak pro jméno Denis vychází z podobnosti slova pro TENIS, jmenný znak tedy vypadá stejně.) Tato skupina je závislá na mluveném jazyce.

Do třetí skupiny se řadí znaky deskriptivní, které, jak již bylo zmíněno, vycházejí z nějakého výrazného distinktivního rysu, který je pro danou osobu typický.

Čtvrtá skupina zahrnuje jmenné znaky se smíšenou motivací a pátá znaky, u kterých se motivaci nepodařilo zjistit.

Osobní jména jsou velmi zajímavou oblastí, která doplňuje skupinu proprií, nicméně pro účely této práce nejsou podstatná.

Sutton-Spence a Woll (1999, s. 233) jako poslední vydělují znaky pro místa – toponyma.

- 1) Uvádí, že je velmi časté i přes znalost znaku název místa nejprve vyspellovat v plné podobě. Doplnují, že se jedná o jakousi zdvořilost, vzhledem k tomu, že komunikační partner nemusí danou oblast znát, a tedy ani nemusí znát její znak.

Po užití znaku je nutné upřesnit polohu dané lokace, pokud je blízko, deikticky se naznačí směr, jakým se nachází, pokud je vzdálenější, je využita pomyslná mapa země, na které se odkáže ke zmíněnému místu.

- 2) Znaky pro místa jsou často vizuálně motivované např. PARIS (Paříž) má znak dle Eiffelovy věže, dudy zase ovlivnily znak SCOTLAND (Skotsko), v obou případech se jedná o metonymii. V českém znakovém jazyce jsou stejným principem vytvořeny i znaky pro VATIKÁN nebo VIETNAM.
- 3) Běžné je i přebírání znaků z jiných znakových jazyků, jedná se především o znaky pro státy a hlavní města, znak NEW YORK je převzat z ASL, znak COPENHAGEN z dánského znakového jazyka atd.
- 4) Znaky pro místa mohou být utvářeny i pomocí kalků, tedy doslovného překladu. V BSL je doslovným kalkem vytvořen název SWANSEA, který je tvořen znaky SWAN (labuť) a SEA (moře), nebo NEW CASTLE, který tvoří NEW (nový) a CASTLE (hrad). V českém znakovém jazyce jsou takto utvářeny například znaky pro města ČESKÁ LÍPA nebo PEC POD SNĚŽKOU. Dalším typem kalku, který je při tvoření názvů využíván, je kalk vizuálně motivovaný (rozdělení dle Matuškové – Kalk v ČZJ, 2008), znamená to tedy, že název svou vizuální podobou připomíná jiné slovo, v BSL je proto název MANCHESTER znakován jako MAN (muž) a CHEST (hrud') nebo WASHINGTON jako WASH (mýt).
- 5) Posledním typem vyjádření názvu je hláskování prstovou abecedou, kterou ale může být vyjádřena i jen jedna část slova nebo sousloví. V BSL je tento typ patrný například při vyjádření znaku NEW ZEALAND (Nový Zéland), kdy mluvčí artikuluje znak NEW a poté prstovou abecedou hlásku -z-.

2.2 Toponyma

Pleskalová (CzechEncy, Toponymum, 2017) o toponymech uvádí následující: „Za t. jsou nejčastěji považována vlastní jména pozemských objektů, které leží v krajině a jsou kartograficky fixovatelné v mapových dílech. Řidčeji zahrnují ještě názvy objektů mimozemských“. Autorka dále sděluje, že se toponyma vždy vyskytují ve formě substantiv (přestože se může jednat o adjektivní substantiva atd.) a jejich funkcí je daný objekt odlišit od objektů ostatních. Obdobné stanovisko zastávají i Olivová-Nezbedová, Knappová et al., (1995, s. 16). Toponyma vznikala původně z apelativních pojmenování, která distinkci umožňovala. Toto tvrzení potvrzuje i Polívková (1985, s. 10), která tento proces vysvětluje na příkladu *nové město* a *Nové Město*. V prvním případě se jedná o pojmenování, které označuje všechna města, která jsou nově vzniklá, v druhém případě se již jedná o jedno konkrétní město, které nese tento název. Pro ještě větší odlišení je možné doplnit údaj o další informaci, tedy například o to, kde se nachází (př. *Nové Město na Moravě*). Vznik toponyma je dle Pleskalové (1992, s. 16) podnícen prvotní potřebou objekt pojmenovat, tento závazný akt poté slouží k jednoznačné identifikaci. Důležitým faktorem je také to, jaký vztah k pojmenovávanému objektu pojmenovatel má. David (2010, s. 57–70) uvádí, že ne vždy je ale jednoduché původ jména určit. Krško (2014)

Šrámek (1972) in Pleskalová (CzechEncy, Toponymum; 1992, s. 15) představuje model čtyř základních typů vzniku a motivace toponym.

Šrámek první skupinu vymezuje otázkami „Kde? Odkud?“, klíčové je tedy přiřazení názvu na základě polohy či směru objektu. *Vrchlabí* se tedy nachází u vrchu Labe a ulice *Mladoboleslavská* vede k/do Mladé Boleslavi. Tento typ je dle Pleskalové v českém prostředí nejužívanější. Co se zastávek pražského metra týče, spadala by do této skupiny například stanice *Vltavská*.

Druhý typ jmen vzniká přímým pojmenováním, tedy dle určitého významného rysu, který označované území nese a odpovídá na otázku „Co?“, která zahrnuje odpovědi na otázky „Co tam je?“ nebo „Kdo jsou? Čím jsou?“. Tímto způsobem vznikly názvy jako *Most* či *Stromovka*. Dále by k tomuto typu bylo možné zařadit pojmenování zastávky *Muzeum* nebo *Nemocnice Motol*.

V třetím typu názvu se promítá charakteristika objektu nebo okolnosti jeho vzniku. Tato toponyma odpovídají na Šrámkovu otázku „Jaký?“, která zastřešuje otázky „Jaké to tam je? Jací jsou tam lidé? Za jakých okolností?“ Zástupci této skupiny mohou být *Kutná Hora* nebo *Stříbro*, kde oba názvy odkazují k těžářství. Do této skupiny je možné řadit jeden ze znaků pro stanici *Kolbenova*, který je artikulován znakem OCEL, který odkazuje k průmyslové výrobě, která tam probíhala.

Poslední možnost je pojmenování objektu posesivní konstrukcí či jiným vyjádřením vztahu k určité osobě, které odpovídá na „Čí?“. *Radonice* jsou tedy obcí lidí Radoňových a *knihovna Václava Havla* je pojmenována po významném českém státníkovi. Minářová a Tušková (2015, s. 11) uvádějí, že velmi častým vyjádřením posesivity byl sufix *-ov*, dnes tato přípona ale vyjadřuje spíše honorifikační³ význam, dodávají ale, že názvotvorba honorifikační je v dnešní době na ústupu. Němec (1963, s. 242–248) ve své stati ale oponuje a říká, že názvy obsahující sufix *-ov* často vznikly z apelativa, a ne pouze z *propria*, jak se v mnoha studiích často uvádí. Šrámek (1999, s. 45) uvádí, že tvoření toponym honorifikačním způsobem se vyskytuje ve všech jazycích světa. Do této skupiny patří například zastávka *I. P. Pavlova*.

Je ale možné setkat se i s jednodušším dělením, jako např. v publikaci *Pomístní jména v Čechách* (Olivová-Nezbedová; Knappová et al., 1995, s. 16), kde autorky vydělují pouze dvě skupiny – pojmenování dle přírodních poměrů nebo podle toho, jak souvisely s člověkem.

Polívková (1985, s. 12) uvádí, že toponyma jsou jedním z nejstarších prvků češtiny, které byly vůbec zachyceny (často v modifikované, zkomolené podobě). Autorka doplňuje, že od dob osídlování bylo nezbytné území pojmenovávat, až po přidělení jména se pro obyvatele oblast stala jejich. Jména ale nesloužila pouze k identifikačnímu vydělení, názvy často zrcadlily i sociálně-kulturní poměry společnosti apod.

³ Někomu na počest.

Polívková dále rozlišuje jména dle původu na domácí a cizí (přejatá). V souvislosti s tím zmiňuje fakt, že v době slovanského osídlování bylo běžnou praxí přejímat i neslovanská pojmenování, pouze však pro přírodní objekty, u jmen pro osady se tyto tendence neprojeví. Později se, vlivem politické situace, ve jménech začaly projevovat cizojazyčné tendence častěji (jednalo se především o germanismy), po roce 1945 u těchto názvů zavládlo počesťování. K výrazným změnám u toponym došlo po roce 1948 i v oblasti názvů, ve kterých byl zakomponován nějaký náboženský prvek, například *Liptovský Mikuláš* byl původně *Liptovský Svatý Mikuláš* apod. Olivová-Nezbedová, Knappová et al. (1995, s. 16) zmiňují, že ke změnám názvu může docházet i se změnou obyvatelstva, často se na jednom území mohlo vystřídat několik etnických a jazykových skupin, název se proto v průběhu času mohl měnit. Přesto ale mnoho jmen nese cennou informaci o tehdejší utváření slov v češtině, které se dnes již nevyužívá, dialektologii atd.

Odrazem politické situace byly i změny názvů pro určité stanice pražského metra. 22. února 1990 došlo např. k přejmenování stanic *Gottwaldova* na *Vyšehrad*, *Leninova* na *Dejvická* či *Budovatelů* na *Chodov*.⁴

V publikaci, která se věnuje pomístním názvům na Moravě a ve Slezsku⁵ (Pleskalová, 1992, s. 7) autorka uvádí, že jejich primární podobou je podoba mluvená, až v druhé řadě podoba psaná, a to z toho důvodu, že při své lokálně omezené funkci údajně standardizovanou podobu nepotřebují. Dle Pleskalové mají častěji podobu nářečí než spisovného jazyka a názvy jsou často užívány jen omezeným okruhem lidí. Nejčastěji mají podobu jednoslovnou či dvouslovnou (autorka uvádí poměr 1:1), víceslovné názvy se naopak vyskytují výjimečně a sestávají ze základní a blíže určující části. V názvech pro stanice pražského metra převládají názvy jednoslovné, tvoří 42 názvů stanic z celkových 58. Zbylých 16 stanic má názvy dvojslovné, ojediněle trojslovné (třemi slovy je tvořen pouze název pro stanici *Jirího z Poděbrad* a *I. P. Pavlova*). Základní část tvoří hlavní

⁴ <https://www.metroweb.cz/metro/historie-metra.htm>

⁵ Pomístní názvy (=anoikonyma) jsou podtypem toponym, nezahrnují osídlené objekty, pouze vodstvo, hory, nížiny, atd.

informace, blíže určující část skutečnost konkretizuje, většinou se jedná o doplnění názvu přívlastkem. (Pleskalová, 1992, s. 19). Víceslovným se pojmenování může stát i v průběhu času, často je to reakce na změny, které v/na objektu proběhly. Víceslovné pojmenování je také odrazem terénu a jeho rozsáhlosti. Pleskalová tvrdí, že víceslovná pojmenování převládají v nížinách, kde je málo orientačních bodů, podle kterých by se bylo možné zorientovat, proto musí být informace ještě upřesněna. Doplnující informace je také potřebnější v rozsáhlém katastru než v malém.

Toponyma, přestože spadají pod kategorii proprií, mohou v jistých případech propriální funkci ztratit a nadále vystupovat i jako apelativa. Minářová a Tušková (2015, s. 9) toto tvrzení podkládají příkladem slova *Manchester*, které vystupuje i jako apelativum *manšestr* (druh látky). Tento proces se nazývá apelativizace proprií.⁶

2.2.1 Toponyma v různých znakových jazycích

V následujících odstavcích bude zmíněno několik reflexí vzniku a užívání toponym v různých znakových jazycích, aby bylo ukázáno spektrum jejich užívání.

Cruse (2004) in Revilla (2009, s. 3) tvrdí, že pojmenování je jeden ze tří aktů, kterým mluvčí dopomáhá příjemci při výběru správného referenta, ty druhé dva jsou popis a ukázání. Dále vysvětluje, že pojmenování je jazykově ekonomičtější než popis. V ASL se při tvorbě místních jmen uplatňují tři základní principy. Revilla uvádí, že v ASL je vlivem mluvené angličtiny mnoho toponym utvářeno inicializací. Příkladem těchto toponym jsou například DENMARK (Dánsko), FINLAND (Finsko) nebo NORWAY (Norsko). Tyto znaky jsou dle autorky artikulovány před čelem, kdy se ruka ve tvaru odpovídajícímu písmenu mluveného jazyka, pohybuje v malých kroužcích. Vlivem kontaktů jazyků ale dochází i k přejímání znaků, proto se dnes v ASL objevují i znaky přejaté ze znakového jazyka užívaného v konkrétní zemi, kterou daný znak označuje. Bar-Tzur (1999) in Revilla

⁶ Podrobněji k toponymům ŠMILAUER, V.: Úvod do toponomastiky: Nauky o vlastních jménech zeměpisných. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963.

(2009, s. 12) tvrdí, že mnoho uživatelů ASL v mnoha případech radši používá přejatý znak určité kultury než starý znak, který je často vnímán jako pejorativní. Tyto tendence Revilla považuje za pozitivní, dle jejího názoru posilují světovou komunitu neslyšících. Posledním principem je hláskování zkratk států (př. A-R-K pro Arkansas).

Heßmann (2006) in Revilla (2009, s. 10) zjistil, že v německém znakovém jazyce je při tvorbě toponym velmi málo zastoupena prstová abeceda. Při jeho výzkumu, kdy se zaměřil na 72 toponym, došel k závěru, že pomocí prstové abecedy jsou vyjádřeny pouze čtyři názvy inicializací, vyhláskováním celého slova žádné.

Peng & Clouse (1977) in Revilla (2009, s. 11) referují o japonském znakovém jazyce. Místní jména se v japonské lingvistice znakových jazyků rozdělují podle tří kritérií. Prvním kritériem je to, zda se jedná o jednoduchý znak či o složeninu, dále jestli je znak „jedinečný“⁷ nebo jestli se vyskytuje i v jiné oblasti znakového jazyka, třetím kritériem je původ znaku, jestli je domácí nebo pochází z jiného znakového jazyka.

Nonaka (2015, s. 67) ve své stati srovnává systém tvorby toponym amerického znakového jazyka (ASL), australského znakového jazyka (AUSLAN), thajského znakového jazyka (TSL) a znakového jazyka Ban Khor⁸ (BKSL). Došla k závěru, že všechny tři národní znakové jazyky (ASL, AUSLAN, TSL) mají: velkou slovní zásobu pro domácí i světová místa, znaky ovlivněné většinovým mluveným jazykem (inicializované znaky, hláskování slov), toponyma tvořená převážně jednoduchými znaky (ne složeninami) a odkazující znaky (př. znak AUSTRALIA (Austrálie) v AUSLANu i TSL odkazuje ke skákání klokana, který je pro Austrálii typický). Toponyma ve znakovém jazyce Ban Khor naopak tvoří systém složenin, který většinou zakončují znaky TADY, TAM a následné ukázání, kterým směrem se lokace nachází (Nonaka, 2015, s. 69). Ve složenině je tedy obsaženo, zda se místo nachází blízko nebo daleko a také, kterým směrem leží. Nutno ale podotknout, že i tento vesnický jazyk podléhá vlivu větších

⁷ Používá se pouze ve formě propria.

⁸ Vesnický znakový jazyk používaný komunitou sběračů rýže na severovýchodě Thajska.

znakových jazyků, například mladší uživatelé (pod 30 let) již pro označení své vesnice používají nový znak, kalk z mluvené thajštiny. Výsledná podoba tedy vypadá jako kombinace znaků BAN (domov / vesnice) + KHOR (dřevěný nástroj, který se připevňuje na krk vodním buvolům).

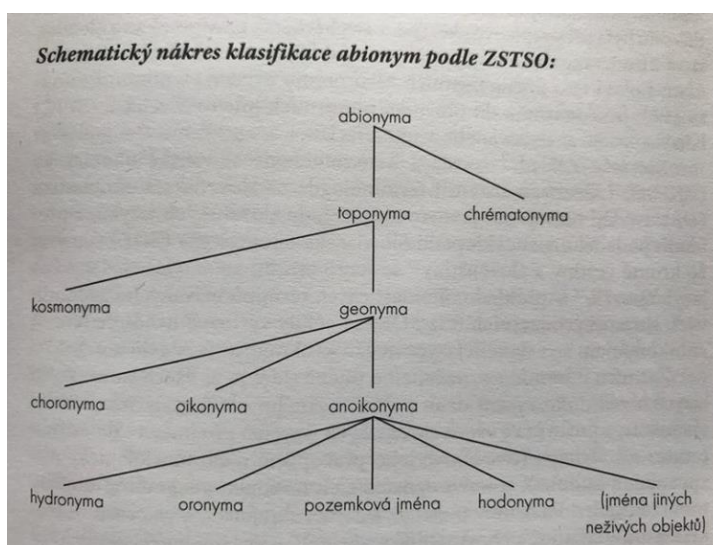
Sutton-Spence a Coates (2013, s. 1) stručně charakterizovali proces vzniku znakové zásoby v oblasti toponym v BSL (viz výše) a na základě toho vypracovali analýzu týkající se vztahu toponym a názvů fotbalových týmů v BSL a došli k závěru, že většina jmen vychází právě z toponym sídla klubů. V angličtině je většina týmů pojmenována dle systému město + UNITED, CITY atd., Coates druhou část názvu nazývá „clubonymic element“⁹. Jiná situace ale nastává při tvorbě názvů pro týmy v BSL. Autoři studie uvádí, že se v této oblasti vyskytují tři názvotvorné tendence. Některé kluby jsou v BSL pojmenovány dle svých přezdivek (např. Sheffield United má přezdívku *The Blades* (břítvy)), dle toho vypadá jejich znak), některé dle dresů (např. Liverpool je dle svých dresů označován RED^TEAM), log (znak pro Chelsea je motivován dlouhým jazykem lva, kterého má ve znaku) apod. a některá města jsou naopak pojmenována dle svých fotbalových klubů. Autoři ale dodávají, že je nutno zohlednit fakt, že přestože má klub v angličtině jedno pojmenování, v BSL jich bude pravděpodobně víc. Mnoho týmů, které mají shodný název s místem, ze kterého pocházejí, jsou v BSL označovány vizuálně motivovaným kalkem. Např. klub Sunderland bývá označován znakem SUN (Slunce), pro Fulham bývá používán znak FULL (plný) a pro Oldham Athletic znak OLD (starý).

2.3 Hodonyma

Hodonyma jsou dle Pleskalové (CzechEncy, Pomístní jméno, 2017) propriální výrazy, které označují cesty, pod které spadají železnice, silnice, dálnice, mosty, lanovky, tunely atd. Jelikož spadají do skupiny proprií, mají nominační, diferencující a individualizující funkci, Šrámek (1999, s. 23) tyto funkce nazývá „obecně onymické“.

⁹ Tzn. utvářející název klubu.

Tato skupina vlastních jmen spadá spolu s hydronymy (jména vod), oronymy (jména terénních útvarů), pozemkovými jmény a jmény jiných neživých objektů do skupiny anoikonym (pomístních jmen). Anoikonyma, spolu s oikonymy (vlastními jmény místními) a choronymy (přírodní nebo správní celky) spadají pod geonyma, což jsou vlastní jména zeměpisná. Ta společně s kosmonymy (vlastními jmény mimozemských objektů) tvoří skupinu toponym (viz výše). Toponyma a chrématonyma (vlastní jména lidských výtvorů) jsou zastřešovány abionymy, tedy vlastními jmény neživých objektů (Štěpán, 2016).

Obrázek 1 – Schématický náčrt

Tématem pojmenování ulic se zabývala Kalousová (2006, s. 69–75), která jejich funkci definuje následovně: „Prvotní funkcí uličních jmen bylo usnadnit orientaci ve městě, proto jméno nezřídka odráželo směr, vzhled, polohu ulice, poukazovalo na blízkost významné světské či církevní stavby, připomínalo nějakou významnou událost, ke které zde došlo, nebo upozorňovalo na zboží, jež se zde vyrábělo či prodávalo. Od poloviny 19. století přibývá ulic nazvaných podle významných osobností, z nichž většina měla k dané ulici přímý vztah.“ Autorka dále rozebírá problematiku překladu německých názvů do češtiny, který byl ovlivněn národním obrozením. Zmiňuje například úskalí chybného překladu z důvodu nejasného původu jména (př. název *Schnecken-gasse* byl mylně přeložen jako *Šneková*, přestože jméno odkazovalo k příjmení Schneck, což byl majitel jednoho z domů v ulici. Kalousová (2006, s. 70) doplňuje, že k hromadnému překládání názvů

hodonym došlo i v období nacismu, kdy musely být všechny názvy v Praze uvedeny v obou jazycích (český i německý jazyk). Autorka zmiňuje, že při tvorbě německých názvů docházelo třemi styly. Prvním je zvuková asimilace. Český název byl nahrazen podobně znějícím německým slovem, které mělo sice podobnou formu, avšak význam byl často úplně jiný (*V tůních* > *Tonnengasse*, Die Tonne = popelnice). Druhým a nejčastějším principem byl překlad jména (*Růžová* > *Rosengasse*). Poslední možností bylo vytvořit název nový, který se neshodoval s názvem původním ani formou, ani významem (*Husova* > *Dominikanergasse*).

V téže studii Kalousová srovnává podobu českých hodonym s hodonymy německými. Vysvětluje, že zatímco česká hodonyma se skládají většinou z přívlastku a druhového jména (např. ulice, nádraží, atd.), německé názvy jsou nejčastěji vyjádřeny kompozity (Kalousová, 2006, s. 71).

Toto tvoření zmiňují proto, že se do jisté míry odráží i v pojmenováních pražských čtvrtí a zastávek pražského metra, které se podle nich nazývají.

Autorkou, která se zabývala hodonymy, v rumunském jazyce je Mihaela Avram. Zkoumá hodonyma z hlediska motivace a proto je přínosné její závěry zmínit. Ve své práci (*A study on the hodonyms from mușcelele argeșului area*, 2013) představuje hodonyma týkající se oblasti Corbeni v Rumunsku. Při své klasifikaci dochází k závěru, že název mnoha hodonym je ovlivněn „kolektivní pamětí“, znamená to tedy, že se v něm odráží historické události regionu. Dále je velmi produktivním procesem tvorba názvu poznamenána náboženským vlivem, pojmenování tedy často obsahují názvy kostelů apod. Dále je možné vytvořit pojmenování dle toho, blízko jakého objektu se pojmenováváný prvek nachází (např. zastávky *The Prison* (vězení), *The Museum* (muzeum) atd.). Častým procesem bylo i pojmenování po významných rumunských kráľích, tyto názvy však byly s nástupem komunistického režimu změněny. Mnoho názvů již ale v dnešní době reflektuje názory společnosti, a proto se hodně pojmenování mění (Avram, 2013, s. 37).

3 Obohacování slovní zásoby v českém jazyce

Vzhledem k tématu práce je na místě zmínit i slovotvorné procesy, které se vyskytují v českém jazyce. Jsou vybrány pouze ty, které se mohou uplatňovat i u tvoření názvů pro stanice pražského metra ve znakovém jazyce.

M. Nekula (1995, s. 109) definuje slovotvorný proces takto: „Slovotvorba se zabývá formou a významem jednoslovných pojmenování vzniklých na základě pojmenování už existujících popř. procesem jejich vzniku.“

Právě proces vzniku pojmenování je prvkem, na který se tato bakalářská práce zaměřuje, nicméně předmětem zájmu je i vztah mezi dvěma pojmenováními.

Dvěma základními slovotvornými vztahy jsou motivace a fundace. Motivace a fundace spolu úzce souvisí.

Slovotvornou fundací se rozumí to, že je jedno pojmenování založeno na druhém, již existujícím. Tento jev lze pozorovat například na dvojici slov učít > učitel. Na stejném slově ale nemusí být založeno pouze jedno pojmenování, ale může z něj vycházet nesčetně výrazů (dále například vodárna, vodovod, povodeň, vodnář atd.). Řetězec slov, který vychází ze stejného základového slova, se nazývá slovotvorné hnízdo. Mezi slovy je vztah formální/výrazové příbuznosti.

Motivace je oproti tomu proces, kdy je mezi slovy příbuznost významová, jedno slovo odkazuje k významu slova druhého. V případě, že slovo může vycházet z několika různých slov, jedná se o polymotivaci (př. *cukrárna* může souviset s *cukr* i se slovem *cukrář*). Motivaci lze vydělovat dvojího typu, motivaci přímou a nepřímou. Motivace přímá nastává tehdy, když se slova ze slovotvorného hnízda liší pouze jedním formantem, o motivaci nepřímou se jedná v případě, kdy se slova z řetězce liší více formanty (př. *nemoc* > *nemocný* > *nemocnost*) viz Zdenka Rusínová in CzechEncy.

V českém jazyce dominují tyto slovotvorné procesy:

3.1 Derivace

Derivace, tedy tvoření slov odvozováním, je procesem, který je v češtině zastoupen nejvíce. Jedná se o jev, kdy je ze základového slova vytvořeno slovo jiné pomocí afixu. Ten také pozmění lexikální význam. Vzhledem k faktu, že některé afixy nesou jeden univerzální význam, lze tedy předpokládat, že slova derivovaná stejným způsobem budou také podobný význam nést. Dostál (1950, s. 83–97) toto tvrzení dokládá na příkladu sufixu *-atý*, který nese význam „opatřený něčím“. Vlasatý člověk je tedy obdařen spoustou vlasů, chlupatý pes má tělo pokryté chlupy, ženatý muž má ženu a puntíkaté šaty jsou plné puntíků.

Všechna derivovaná slova ale mají se slovem základovým stejný kořen, celý řetězec lze tedy nazvat slovotvorným hnízdem.

Derivační proces se uplatňuje například při přechylování, tvoření deminutiv, augmentativ apod. Je ale možné, že dojde k anomálnímu jevu, takzvanému jazykovému supletivismu. Jedná se o způsob tvoření sémanticky příbuzných slov, která ale nemají stejný kořen.

3.2 Přejímání

Jedním ze způsobů obohacování slovní zásoby je přejímání výrazů nebo celých struktur z jiných jazyků. Jazyky se vzájemně ovlivňují, a je proto logické, že si některé termíny vzájemně vypůjčují. V dnešní době se do češtiny promítá výrazný vliv angličtiny, drtivá většina přejatých lexémů tedy pochází právě z ní. Čeština podléhá ale i vlivům jiných cizích jazyků, ne však v takové míře. Mravinacová (2005, s. 187) uvádí, že se jedná především o výrazy z určitých oblastí, konkrétně například z gastronomie, příkladem může být lexém *gyros* (řečtina), *pizza* (italština) nebo *croissant* (francouzština), sportu (*snowboarding*, *aerobic* – z angličtiny) či technologie (z angličtiny *web*, *cookie*). Přejatý lexém ale nemusí být v češtině používán ve své původní podobě. Filipec (1972) uvádí, že český jazyk má tendence přejatá slova adaptovat a zacházet s nimi jako se slovy českými. Po prvotní adaptaci ale slovo nemusí ustrnout v určité podobě, ale jeho forma se může ještě

dále vyvíjet (*these* > *tese* > *teze* viz Čermák: Morfématica s slovo tvorba češtiny, 2011, s. 53).

Kubínová (2016, s. 10) uvádí, že přejímání anglicismů do češtiny se rozmohlo až po roce 1989. Zmiňuje, že používání anglických slov je ve velké míře záležitostí trendu, jelikož často mají přejaté výrazy v češtině svůj ekvivalent. Přejímání je doménou především mladší generace, která dle autorky přejímá až zbytečně moc anglických výrazů. V některých případech je ale snazší cizojazyčný výraz přijmout, než mu vytvářet český ekvivalent. Jedná se například o názvy zahraničních firem či výrobků.

3.3 Kompozice

Kompozice je spolu s derivací slovo tvorný proces, který je v češtině zastoupen nejvíce (Čechová, 2000 in Mladová, 2009, s. 11). Jedná se o děj, kdy jsou do jednoho celku zakomponovány dva, popřípadě více sémantických základů, výsledkem je pak složenina (kompozitum). Čermák (2011, s. 49) rozlišuje dva základní typy skládání, a to kompozici vlastní a nevlastní. U vlastních složenin od sebe nelze jednotlivé složky oddělit tak, aby samostatně tvořily smysluplné celky. Jedná se o případy jako *mrakodrap*, *maloměsto*, *velkoobchod*, apod.¹⁰ Na rozdíl od složenin vlastních u kompozit nevlastních od sebe lze základy oddělit. Jedná se o výrazy, které bývají označovány také jako spřežky. Řadí se mezi ně například slova jako *půllitr*, *zemětřesení*, *zeměkoule*, apod.

Kompozita nemusí být ale jen prostá, proces skládání je možné kombinovat také s afixací, tedy přidáním afixu. Zde lze rozlišit dva podtypy, kompozici determinační a kompozici koordinační. U složenin koordinačních mají oba (všechny) prvky kompozita stejnou váhu a jsou si rovny. Spadají tam výrazy jako *žlutomodrý*, *česko-anglický* atd. Spojovacím prvkem obou výrazů je ve většině případů interfix *-o-*, výjimečně se neobjevuje konektém žádný. Bozděchová (CzechEncy, Přiřadovací kompozitum, 2017) uvádí, že je možné koordinační složeniny dále rozdělit na tři typy. Prvním je typ součtový/slučovací (*hlavohrud'*), druhý a třetí typ jsou čistě odborné a nesou pojmenování

¹⁰ Trávníček, 1936, s. 21.

součinnový (*kilowatthodina*) a podílový (*ampérsekunda*). Naopak kompozita determinační jsou tvořena členy, které mezi sebou mají vztah závislosti, jeden člen tedy určuje člen druhý. K těmto závislostním vztahům může docházet mezi podstatným jménem a přívlastkem (*vysoká hora > vysokohorský*), slovesem a předmětem (*svádět hromy > hromosvod*), slovesem a slovesným určením (*chodit rychle > rychlochodec*), slovesem a podmětem (*kolo (se) točí > kolotoč*) a slovesem a doplňkem (*sám se učit > samouk*). Bozděchová ve své stati dále zmiňuje, že pořadí členů ve složenině není náhodné. V první části složeniny se většinou vyskytuje člen určující a v části druhé člen určovaný. Ten má poté formu samostatně existujícího slova a je určujícímu významově nadřazen. Opačně tomu je u kompozit, které v první části mají formu slovesa.

Autorka uvádí, že je kompozita dále možné dělit dle toho, jaký původ mají jeho části. Existují tedy tři varianty.

První varianta bere v potaz pouze složeniny, ve kterých jsou obě (všechny) části českého původu. Platí to např. u složenin *parostroj*, *dřevotříska* či *milostpán*.

Druhá možnost je, že se jedná o kompozita hybridní. Jedna část je domácího původu, druhá pochází z cizího jazyka. V případě, že je první část domácí a druhá cizí, je možné zmínit například slova jako *vzduchotechnika* nebo *masokombinát*. V opačném případě (první část je cizí, druhá domácí) se jedná např. o slova *autoopravna*, *fototisk* či *biopotraviny*.

Poslední možnost zohledňuje jenom složeniny, které tvoří výhradně slova cizího původu. Zástupci této skupiny mohou být *biochemie*, *autoservis* nebo *krimifilm*.

3.4 Univerbizace

Jelikož je univerbizace prostředkem jazykové ekonomie, je v češtině hojně využívána. Helcl (1963, s. 29–37) uvádí, že princip univerbizace tkví v tom, že se z víceslovných pojmenování stávají pojmenování jednoslovná. Autor uvádí, že tento proces dominuje zejména mluvenému projevu, v mnoha případech totiž vzniká ne zcela spisovný výraz, který má příznakový charakter. V ojedinělých případech se ale může stát, že je jednoslovný výraz zařazen do spisovné slovní zásoby, jedná se o případy, kdy

univerbát není natolik expresivně zabarven (*muchomůrka růžová* > *růžovka*). Používání těchto výrazů se věnuje i Sochová (1996, s. 81–87) a uvažuje nad tím, zdali je jejich používání v oficiálnějších situacích vůbec přípustné. Hladká (viz CzechEncy, Univerbizace, 2017) tvrdí, že univerbizace postihuje nejčastěji případy, kdy se jedná o adjektivní člen určující + určované substantivum (*občanský průkaz* > *občanka*), může se ale také jednat o určované substantivum + substantivní člen určující (*řidič autobusu* > *autobusák*). Dále uvádí: „Univerbáty jsou úspornější, lépe se skloňují a jsou vhodnějším východiskem pro derivaci nežli víceslovná pojmenování, jsou však méně explicitní (tento nedostatek je neutralizován kontextem).“ S jednoslovnými výrazy se posléze i snáz pracuje a lépe se skloňují. Principem univerbizace je vznik nových výrazů, které ale uchovávají sémantickou podobu původního dvouslovného spojení. Helcl (1963, s. 29–37) tvrdí, že původní slovní spojení ze slovní zásoby ale nemizí už z toho důvodu, že univerbáty jsou většinou používány především určitou skupinou lidí v pracovním slangu, víceslovná spojení jsou tedy stále využívána ve spisovném projevu. Podle Helcla jsou víceslovná pojmenování díky své popisnosti také přesnější. V univerbátech často figurují sufixy jako *-ák* (*kamioňák*), *-ka* (*zasedačka*) nebo *-ky* (*silonky*).

Proti univerbizaci vystupuje děj zcela opačný – rozkládání. Jednoslovné výrazy se mění ve víceslovná spojení, tento proces ale v češtině není tolik rozšířen. Není ekonomicky výhodný a uplatňuje se v určitých profesních či zájmových skupinách (*vyšetřovat* > *provádět vyšetřování*, *operovat* > *provádět operaci*). Rozkládání se dle Helcla neobjevuje pouze u slovesných konstrukcí, nýbrž i u rozkladu substantiv (*parostroj* > *parní stroj*).

3.5 Kalk

Kalk je způsob obohacování slovní zásoby, při kterém se přebere celá struktura z jednoho jazyka a začlení se do jazyka druhého. Ne však ve své původní podobě, nýbrž v doslovně přeložené verzi. V češtině je možné tento jev pozorovat například na výrazu *mrakodrap* (z angl. *skyscraper*) či frázi *mějte hezký den* (z angl. *have a nice day*). Z těchto příkladů tedy vyplývá, že se kalky vyskytují nejen na úrovni slova, ale i celých frází. Karlíková (CzechEncy, Kalk, 2017) ve své stati uvádí, že drtivá většina kalků v češtině pochází z německého jazyka, dále se pak objevuje vliv angličtiny, ruštiny a jiných jazyků.

Autorka rozlišuje tři typy kalků podle toho, na jaké úrovni se vyskytují.

Prvním druhem je gramatický kalk, při kterém se v převzatém slově přeloží všechny morfémy. Z němčiny se jedná o výrazy jako *blesková válka (blitzkrieg)* z angličtiny poté např. *ohňostroj (firework)*. Kalky na gramatické úrovni mohou sestávat i z více slov.

Druhým typem jsou kalky sémantické. Jejich princip spočívá v tom, že slovo, které již v jazyce existuje, rozšíří svůj význam po vzoru svého ekvivalentu v jiném jazyce. Repräsentantem může být například *skříň* (jakožto hardware-ové příslušenství). Toto české slovo i jeho anglický ekvivalent (*case*) zastupují jak kus nábytku, tak počítačové vybavení. Sémantické kalky se, dle mého názoru, objevují zejména jako reakce na vznik nových věcí, pro které je jednodušší pojmenování převzít.

Posledním poddruhem kalku jsou kalky frazeologické. U nich nejde pouze o doslovný překlad jako takový, ale i o přesné kopírování syntaktické konstrukce celé fráze. Příkladem může být například fráze *být v kontaktu*, která v angličtině zní *be in touch* nebo fráze *jakmile to bude možné*, v angličtině *as soon as possible*.

4 Slovotvorné procesy ve znakovém jazyce

4.1 Kalk

Kalkování je podstatnou součástí nejen znakových jazyků. Jedná se o mechanické přebírání struktur jednoho jazyka a jejich následnou aplikaci na jazyk druhý. V případě českého znakového jazyka se nejčastěji jedná o „výpůjčky“ z mluvené češtiny. Sutton-Spence a Woll (1999, s. 216) uvádějí, že znakové jazyky jsou nejvíc ovlivňovány právě jazyky, se kterými jsou nejvíc v kontaktu, tedy většinovými jazyky mluvenými. V českém znakovém jazyce můžeme dle Matuškové (2008) vydělit několik typů kalku.

První typ vychází z grafické podoby slova, jedná se o tzv. motivovaný kalk. Tento případ je možné pozorovat např. u znaku CHEB, který vychází z vizuální podobnosti se slovem *chléb*, proto artikulace těchto dvou znaků vypadá stejně (v některých případech se setkáváme s odlišným směrem pohybu). Dalším zástupcem je například znak MODŘANY (který vychází z podobnosti se slovem *modrý*, jejich artikulace je opět shodná) nebo NÁCHOD (jenž odkazuje ke slovu *záchod*, též se produkují stejně). Sutton-Spence a Woll (1999, s. 222) ve své publikaci uvádí příklad motivovaných kalků, které vychází z grafické podoby zkratk, tedy např. pro zkratku Association of British Sign Language Tutors (A-B-S-L-T) je využíván znak ABSOLUTE (absolutní), přestože co se významu týče, nemá se zkratkou nic společného.

Dalším typem je mechanické přeložení struktury/doslovný kalk. To pozorujeme například u znaku pro stanice metra A STAROMĚSTSKÁ, kde je artikulována nejprve část STARÝ a poté MĚSTO.

Autorka dále vyděluje kalky humorné, které mezi sebou neslyšící používají za účelem vzájemného pobavení. Matušková jako příklad uvádí znak METROSEXUÁL, který je artikulován jako METRO + SEX nebo NAPOLEON, který se skládá z komponentů N + POLE + deiktické ON. Tyto znaky obvykle ve znakovém jazyce svůj znak mají a tyto varianty jsou používány s nadsázkou jako vtip.

Posledním typem je polokalk, u kterého je doslovně přeložena pouze jedna část a druhá je přeložena do ČZJ bez souvislosti s mluvenou češtinou. Příkladem jsou znaky

PAMPELIŠKA, kde je artikulována část KVĚTINY + znak LIŠKA, nebo znak MATEŘIDOUŠKA, který se skládá ze znaků MATKA + KVĚTINY.

Kalky se ale nevyskytují pouze v českém znakovém jazyce, ale i ve většině jiných znakových jazycích. Sutton-Spence a Woll (1999, s. 221) zmiňují některé kalky z BSL, které by dle Matuškové spadaly pod „doslovné kalky“. Jedná se o příklady lexémů jako ICELAND (Island), který je ve znakovém jazyce produkován jako ICE (led) + LAND (země), obdobný případ lze pozorovat u výrazu GREENLAND (Grónsko), opět zde vystupují znaky GREEN (zelený) + LAND (země). Dále tvrdí, že v BSL jsou běžné výpůjčky z angličtiny v tom případě, kdy se jedná o přenesený význam, či zdůraznění toho, že se jedná o citaci z angličtiny.

Valli, Lucas a Mulrooney (2005, s. 67) uvádí, že k přejímání cizích znaků dochází běžně, zejména v oblasti znaků geografických, zmiňují ale velmi zajímavý případ z mezinárodní konference, která proběhla v roce 1989 ve Washingtonu, kde byl použit znak CLUB, který byl vytvořen adaptací evropského znaku „KLUB PRO NESLYŠÍCÍ“. Tomuto znaku porozuměli všichni účastníci napříč národy a začali jej používat.

4.2 Vizuální motivovanost/ikoničnost

Vizuální motivovanost¹¹¹² (také vizualizovaná metafora, viz Brennan, 1990) je slovtvorný proces, který je pro znakové jazyky typický. V minulosti býval znakový jazyk právě kvůli ikoničnosti často zaměňován s pantomimou či imitací, tvrdilo se, že je celosvětový, má pouze pantomimu a žádný jazykový systém (Kyle; Woll, 1985; Sutton-Spence; Woll, 1999, s. 168), ale tento přístup je dnes již neaktuální. Autoři argumentují, že i kdyby znakový jazyk byl tvořen pouze gesty, ani v tomto případě by nemohl být sdílený

¹¹ Můžeme se také setkat s termínem „ikoničnost“, nicméně toto označení dnes již ustupuje, jelikož ikoničnost je údajně rysem neplnohodnotnosti jazyka viz Šúchová, Metafora v ČZJ, 2007.

¹² Podrobněji Petříčková, Vizuální motivovanost ve slovní zásobě českého znakového jazyka, 2006.

po celém světě, jelikož ani gesta nejsou všude totožná (viz jejich příklad s gesty spojenými se stolováním – liší se u kultur používajících vidličku a nůž a u kultur používajících hůlky). Jedná se o způsob utváření znaků, kde hraje roli vizuální podobnost označujícího a označovaného (viz Saussure, 1916)¹³. Díky této skutečnosti jsou tyto znaky srozumitelné pro většinu lidí. Znamená to tedy, že znak vychází z vizuální podoby dané skutečnosti, například u znaku PTÁK přebírá důležité prvky, které jsou pro opeřence typické. Zobák, křídla, létání, tělo pokryté peřím a dvě nohy. Nutno také podotknout, že ne všichni ptáci mají stejnou podobu, jinak vypadá plameňák a jinak tučňák, znak PTÁK ale označuje ptáka obecně, jedná se o ustálený znak. Pokud je to relevantní, je poté možné rozšířit a doplnit, o jaký druh se jedná. Výsledná podoba znaku vypadá podle toho, který rys daný znakový jazyk zvolí jako důležitý. V souvislosti s tím lze vydělit několik typů ikoničnosti.

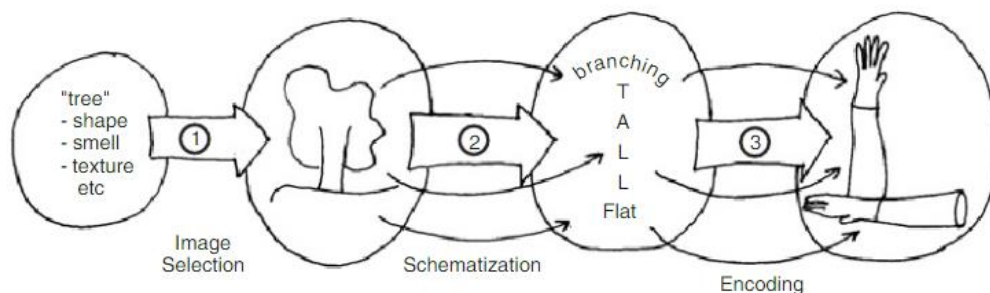
Prvním takovým kritériem je rozdělení na ikoničnost virtuální a substituční (Sutton-Spence; Woll, 1999, s. 175). Pokud se stále budeme držet příkladu znaku PTÁK, můžeme si uvědomit, že český znakový jazyk vyzvedl prvek zobáku, jedná se tedy o ikoničnost substituční, to znamená, že znakující osoba se „převtělí“ do znázorňované skutečnosti, tedy do bytosti ptáka, hlava produktora se stává hlavou ptáka. Osoba produkující znak tedy na svém těle (konkrétně v oblasti nosu/úst) artikuluje prvek zobáku. Jiná situace ale nastává například v německém nebo tureckém znakovém jazyce, kde je vyzdvižena vlastnost létání/křidel. Tito mluvčí tedy znak PTÁK artikulují pohybem paží, který připomíná létání. V BSL (stejně jako v ČZJ) tento typ zastupují znaky COOK (vařit), SWIM (plavat), DRIVE (řídít) aj. (Sutton-Spence; Woll, 1999, s. 175), u kterých se produktor vtěluje do pozice vykonavatele děje. Proces vzniku ikonického znaku detailněji rozpracovává S. Taub v publikaci *Language from the Body. Iconicity and Metaphor in American Sign Language* (2001). Taub se ve stejné publikaci věnuje také vizualizované metafoře, kterou dokládá v úvodu své publikace, kde zmiňuje rozhovor s neslyšící ženou, která popisuje rozložení své kuchyně a adresátovi je ihned jasné, jak to v kuchyni přesně vypadá. Její popis tedy

¹³ Označující bez označovaného nemůže existovat (JAKOBSON, R. On linguistic aspects of translation from Fang, Achilles and Reuben A. Brower, 1959, s. 233.)

výborně propojí vyjadřovací prostředky znakovému jazyku vlastní s reálným světem a mentálním pojetím. K této problematice se vyjadřují i další autoři, jako např. Sutton-Spence a Woll (1999, s. 178), kteří vysvětlují pojem metafory v BSL na příkladu věty „MAN Index JUMP-UP-AND-DOWN.“ (Muž skáče nahoru a dolů.), která ale může mít i přenesený metaforický význam, který odkazuje k rozpoložení, v jakém muž aktuálně je – šťastí. Muž tedy ve skutečnosti nikam neskáče, ale je šťastný.

Druhým typem vizuální motivovanosti v tomto dělení je ikoničnost virtuální. V tomto případě již mluvčí neztělesňuje jinou skutečnost, ale oprostí se od ní a artikuluje ji většinou v neutrálním prostoru před tělem, a to tím způsobem, že ji do prostoru „vykresluje“. To znamená, že například u znaku DŮM rukama nejprve znázorní střechu a následně stěny a u znaku MÍČ vykreslovaný tvar koule metaforicky odkazuje ke kulatému tvaru míče. V BSL se je možné setkat s příklady WINDOW (okno), PARIS (Paříž) či UNIVERSITY (univerzita) (Sutton-Spence; Woll, s. 175).

S vizuální motivovaností je úzce spojena konceptuální metafora, kterou ve své publikaci rozpracovává Taubová (2001, s. 43). Model produkce znaku nazvala The analogue-building model a jeho fáze jsou následující. Nejprve je nutné si pod pojmem (v tomto případě pod pojmem STROM) vybavit, jak daná entita vůbec vypadá, jaké má vlastnosti, autorka tento krok nazývá „počáteční koncept“. Počáteční koncept musí být v modalitě, kterou daný jazyk využívá. Po uvědomění si potřebných informací nastává vybírání obrazu, jehož výsledkem je prototypický vizuální obraz / představa obecného stromu. Následuje schematizace, která musí být jasná a vytvoří představu stromu, která zapadne do požadovaných kategorií daného znakového jazyka, v tomto případě ASL. Konkrétně zde to tedy znamená, že strom vyrůstá ze země vzhůru a na kmenu má rozvětvenou korunu. Posledním procesem je kódování, které ze schematické představy vytvoří výslednou jazykovou podobu znaku.

Obrázek 2 – The analogue-building model

Vizuálně motivovaný znak může odkazovat ke tvaru předmětu (př. KNIHA, ROHLÍK, DŮM), významnému rysu (př. KOČKA – znázornění vousků), prováděné činnosti (př. ŘÍDIT AUTO) nebo k jiným souvisejícím aktivitám (př. MLÉKO – znázornění dojení). Je nutné ale brát v potaz fakt, že každý národ vychází ze svých sociokulturních podmínek, takže například znak DŮM nemusí ve všech jazycích vypadat stejně. Pro Českou republiku jsou typické domy se sedlovou střechou, tento prvek je tedy promítnut do znaku. Jiná situace ale nastává například u švédského znakového jazyka, protože ve Švédsku je pro dům typičtější tvar krychle, znak tedy vypadá odlišně.

Dále lze vizuální podobnost dělit dle toho, jaký je vztah mezi označujícím a označovaným z hlediska srozumitelnosti vizuální motivace. Klima a Bellugi (1979) vydělují tři stupně vizuální motivovanosti, a to: transparentnost, translucentnost a arbitrárnost.

Transparentní znak je takový, u kterého není třeba vysvětlování významu, každý je schopen si jej sám vyvodit. Například u znaku BANÁN či FOTOAPARÁT je vztah označujícího a označovaného zřejmý i osobě, která se se znakovým jazykem doposud nesešla (znak FOTOAPARÁT je ikonický například i v izraelském znakovém jazyce – Meir, 2010). Pizzuto, Boyes-Braem a Volterra (1996) (cit. in Sutton-Spence; Woll, 1999, s. 168) vytvořili výzkum týkající se italského znakového jazyka a skupině osob (zahrnující „ne-italské neznakující“, „ne-italské neslyšící používající ZJ“ a „italské neznakující“) předložili vzorek znaků a zkoumali, zda respondenti rozpoznají význam znaku. Výsledky byly opravdu zajímavé a ukázaly, že ne všechny znaky jsou stejně transparentní všem kulturním skupinám. Autoři výzkumu uvádějí, že z výsledků vyplývá, že transparentnost

často souvisí i se znalostí ZJ či italské kultury. Znamená to tedy, že transparentnost není jevem, který by byl samozřejmý, je nutné k němu mít i určité předpoklady.

Další výzkum, který se týkal transparentnosti znaků, zmiňují Klima a Bellugi (1979, s. 22). Skupině slyšících respondentů bylo na videokazetě přehráno 90 znaků, které byly produkovány rodilým mluvčím bez nemanuální složky znaku. Ukázalo se, že pouze u 9 znaků byli respondenti schopni rozšifrovat význam, mezi tyto znaky patřily anglické varianty pro znaky UCHO, OČI, POSTEL, MLÉKO, TLAČÍTKO, KULIČKA, OPERACE, PŘEKVAPENÍ A KOLÁČ. Pro utvrzení výsledků sestavili autoři novou skupinku respondentů, těm už ale předložili dotazník, ve kterém bylo u každého znaku na výběr z pěti možností, byla tedy 20% šance na správnou odpověď u každého znaku. Výsledkem bylo, že pouze pro 12 znaků (z 90) vybrala většina respondentů správnou odpověď. Přestože respondenti v druhé skupině měli pouze vybírat z možností, málokdy se trefili.

U translucidentního znaku není vztah mezi označujícím a označovaným natolik zjevný, aby na první pohled bylo jasné, o jaký znak se jedná. Například u znaku „CHLAPEC“ podobnost nemusí být tak zjevná, ale po následném vysvětlení, že ruka u čela znázorňuje kšilt čepice, která je pro chlapce typická, je motivovanost již jasnější. Stejný případ může nastat i u znaku ŽENA či PROPISKA.

Posledním stupněm je arbitrárnost. V tomto případě vizuální motivovanost označujícího a označovaného neexistuje a podoba označujícího je tedy zcela konvenční záležitostí. Armstrong a Wilcox (2007, s. 79.) uvádějí, že arbitrárnost byla v minulosti (kvůli podobnosti s mluvenými jazyky) v lingvistice znakových jazyků dokonce stavěna před vizuální motivovanost, namísto toho, aby to bylo naopak. Arbitrární znaky jsou například GARÁŽ, NEMOC či SITUACE, v BSL se do této skupiny řadí např. EASY (jednoduchý) nebo ALLOW (dovolit) (Kyle; Woll, 1985, s. 26).

Vizuální motivovanost se nemusí projevovat pouze u konkrétních jmen, znakový jazyk je schopen propojit ikoničnost i s abstraktnějšími pojmy. Klima a Bellugi (1979, s. 270) tvrdí, že tento proces prostupuje například i do vyjádření adjektiv. Dokládají to na příkladech znaků QUIET (tichý) – znak je artikulován pomalu, klidně a jemně, nebo

SLEEPY (ospalý), který sestává z pomalého a jemného zavírání dlaně blízko obličeje, které znázorňuje zavírání víček. Jak je tedy vidno, ikoničnost se může projevit i v podobě pohybu, nebo tempa produkce. V ČZJ je tento jev možné pozorovat například na znacích PSÁT RYCHLE nebo naopak PSÁT POMALU, kdy právě rychlost provedení znaku rozliší význam, je ale nutné brát v potaz, že v těchto případech se vyskytují i jiné vlivy (např. inkorporace).

Ikoničnost je možné pozorovat i u mluvených jazyků (Wilcox, 2000, s. 40), a to konkrétně v případě onomatopoií. Jedná se například o citoslovce *haf haf*, *bim-bam* nebo *bú*. Stejně ale jako u jazyků znakových nejsou tyto výrazy sdíleny napříč všemi jazyky, například v češtině (stejně tak v arménštině) se jako citoslovce pro psi štěkot používá *haf haf*, nicméně v jiných jazycích (např. v angličtině) se můžeme setkat s *bow-wow* či *yip-yip*.

4.3 Derivace

Klima a Bellugi (1979, s. 201) uvádí jako další možný znakový proces derivaci. Ve své publikaci citují výzkum Suppaly a Newporta (1978), kteří vypožorovali systematický rozdíl mezi akčními slovesy a jejich příbuznými jmény, jako příklad uvádí SIT (sedět) a CHAIR (židle). Autoři dokazují, že mezi slovesem a sémanticky příbuzným jménem dochází ke změně pohybu. U jmen je pohyb méně výrazný, ale zato opakovaný (Walli, Lucas a Mulrooney, 2005, s. 54) tento proces nazývají *reduplication* – reduplikace). Toto tvrzení dokládají na příkladech JOIN (připojit) a odvozeného COMPOUND (sloučenina/složenina) nebo GET (dostat) a ACQUISITION (nabytí). Walli, Lucas a Mulrooney (2005, s. 52) toto tvrzení podporují dalšími příklady, např. STORE (obchod) je odvozené od SELL (prodávat) NEWSPAPER (noviny) od PRINT (tisknout).

Vysuček (2000, s. 10) in Matušková (Kalk v ČZJ, 2008 s. 11) o ČZJ uvádí: „V odvozování musí být zahrnuty klasifikátory¹⁴ a specifikátory, jež může zastoupit

¹⁴ Klasifikátory zastupují určité skupiny referentů, které mají společné vlastnosti. Baker, A., a Woll, B. (*Sign language acquisition*, 2008, s. 28.) dokládají důležitost klasifikátorů na příkladu JÍT/JET AUTEM/JET NA KOLE ZIGZAG (směr pohybu). Každá výpověď bude vypadat jinak, jelikož každý referent zastupuje jiný klasifikátor. Klasifikátory ale nejsou pouze výsadou znakových jazyků, Armstrong a Wilcox (*The Gestural*

nemanuální složka znaku, která je velmi důležitým prvkem – díky ní není potřeba ukazovat dva znaky: např. velká sklenice – není potřeba ukazovat SKLENICE + VELKÝ, ale velikost lze signalizovat nafouknutými tvářemi¹⁵.“ Klasifikátory je nutné využívat například při odvození substantiva z verba (PRACOVNA = PRÁCE + klas., UČITEL = UČIT + klas.) nebo při odvození dalšího významu z již existujícího substantiva. Příkladem může být znak KNIHOVNA, který vychází ze znaku KNIHA. Je zde ale důležité ujasnit si, jestli je KNIHOVNA označení pro budovu, místnost nebo polici, v každém případě totiž bude výsledná podoba znaku vypadat jinak, a to právě kvůli různým klasifikátorům. Macurová a Nováková in Mladová (2009, s. 24) dodávají, že v ČZJ je častější simultánní derivace než sekvenční.

4.4 Přejímání

Jako další znakový proces je možné zařadit výpůjčky z jiných znakových jazyků, přejímání je běžnou praxí i u jazyků mluvených. Stejně jako čeština přejímá mnoho cizích lexémů z jiných jazyků, ČZJ přejímá znaky nejvíce z ASL. Existují případy, kdy znaky nejsou přejaté v celé podobě, ale mohou být převzaty pouze jejich segmenty. V českém znakovém jazyce je tento jev možné pozorovat například u znaku KOMUNIKACE, který si svou podobu zachoval, nicméně se mu proměnil jeden parametr znaku, konkrétně tvar ruky, který se proměnil z tvaru P na tvar C, podle písmene, na které začíná anglický ekvivalent (Johnston; Schembri, 2007). Kompletní výpůjčky jsou běžné například u jmenných znaků, typicky u znaků známých osobností, jako jsou například Trump či Obama, nebo u znaků pro různá města a státy. Vysuček (2000, s. 17) in Matušková (2008 s. 11) uvádí, že přejatými znaky v českém znakovém jazyce jsou i znaky jako je GAY, AIDS či LESBA. Přejímání ale není běžným jevem pouze v případě, že daný znakový jazyk nemá pro určitou skutečnost znak. Výpůjčky také mohou nahradit znak

Origin of Language, 2007, s. 45.) uvádějí, že se jedná o analogii k morfologickým procesům, které využívají jazyky mluvené (konkrétně např. indiánský jazyk Navajo).

¹⁵ Výrazy tváře také nesou gramatickou informaci (Fischer, S. D., Siple, P., Theoretical issues in sign language research, volume 2, Psychology, 1991, s. 10.).

starý (Sutton-Spence; Woll, 1999, s. 218). Autoři toto tvrzení dokládají na příkladu znaku AMERICA (Amerika), který byl původně v BSL artikulovaný u brady (podobně jako český znak KANADA), dnes je ale produkován stejně jako v ASL (i ČZJ) před tělem. Dnes je tato nová podoba znaku britskými mluvčími běžně využívána.

V této době může být někdy složité rozeznat, který lexém je vůbec převzatý. Tento problém nastává jak u jazyků mluvených, tak u jazyků znakových. Např. v BSL je výpůjček velmi málo (Sutton-Spence; Woll, 1999, s. 217), přesto se v něm převzaté znaky vyskytují. Autoři tvrdí, že nejčastěji dochází k přejímání z ASL, a to proto, že ASL je, stejně jako AJ v jazycích mluvených, na mezinárodní úrovni nejrozšířenější. V BSL se vyskytují přejaté výrazy především u znaků pro cizí města a státy. Např. znaky AMERICA (Amerika), FRANCE (Francie), CHINA (Čína) nebo JAPAN (Japonsko) jsou převzaté z těch příslušných jazyků, které pojmenování označují. Výpůjčky ale nejsou pouze záležitostí geografických názvů, projevují se i ostatních znaků, jako je například ATTITUDE (přístup) z dánského znakového jazyka či LANGUAGE (jazyk) ze švédského znakového jazyka.

Někdy je ale obtížné původ znaků vůbec dohledat nebo určit, který jazyk ovlivnil který. Některé teorie uživatelů nejsou podepřeny žádnými zdroji, a proto jsou jen záležitostmi interpretace. Takovým případem může být například znak ŽENA v dánském znakovém jazyce a znak LADY v BSL, které se znakují stejně. (Kyle; Woll, 1985, s. 168). V potaz je nutné brát příbuznost jazyků, Kyle a Woll v téže publikaci zmiňují, že např. BSL a AUSLAN mají 80 % společných znaků. U znakových jazyků, které neprošly společným historickým vývojem, je průměrný počet společných znaků 35 – 40 %.

Zajímavým způsobem přejímání může být i případ, kdy je zdrojovým jazykem mluvený jazyk. Sutton-Spence a Woll (1999, s. 222) uvádí velmi zajímavý příklad na spojení KEY ISSUES (klíčové problémy), kdy je nutná znalost angličtiny kvůli několika možným významům. Autoři vyzorovali, že je možné využít znak KEY odkazující k zámku a klíči namísto odlišného znaku KEY, který odkazuje k důležité věci.

4.5 Kompozice

V českém znakovém jazyce se vyskytuje i tvorba nových znaků pomocí skládání. V takovém případě se spojí jednotky (morfémy), které se běžně vyskytují odděleně, každá z nich nese vlastní význam, ale spojením nabývají význam nový, který k původním významům nemusí odkazovat (Walli, Lucas; Mulrooney, 2005, s. 56). Takový případ je možné pozorovat například u znaků pro určité měsíce. V tomto případě se do znaků promítají činnosti a skutečnosti, které jsou/byly pro daný měsíc typické. Je to zjevné například u znaku ÚNOR, který se artikuluje spojením znaků MASKA^TANČIT. Obdobný princip funguje i u znaků ČERVEN (spojení ČERVENÝ^JAHODY) či ČERVENEC (ČERVENÝ^TŘEŠNĚ). Jedná se o složeniny sekvenční, jednotlivé komponenty jsou tedy artikulovány po sobě. V BSL jsou složeninami např. znaky PEOPLE (lidé) ze znaků MAN^WOMAN (muž^žena) nebo CHECK (zkontrolovat) z SEE^MAYBE (podívat se^možná) (Sutton-Spence; Woll, 1999, s. 225). Mezi složeniny v ASL patří např. FACE^NEW (tvář^nová), což znamená STRANGER (cizinec), nebo znak BIBLE, který se skládá z JESUS^BOOK (Ježíš^kniha) (Walli; Lucas; Mulrooney, 2005, s. 57).

V případě složenin simultánních se komponenty artikulují v jeden moment. Důkazem pro to mohou být znaky MALOVAT, kdy pasivní ruka tvoří klasifikátor rovné plochy a aktivní ruka zastupuje prostředek, kterým se malba provádí. Dalším takovým příkladem může být znak JET NA KONI, kdy jedna ruka zastupuje komponent KŮŇ a druhá znázorňuje jezdce, který na koni sedí.

Klima a Bellugi (1979, s. 198) uvádí vznik nového znaku pomocí skládání na příkladu slova *streaker*, což je dle Urban Dictionary osoba, která zcela bez oblečení pobíhá na veřejnosti. Klima a Bellugi zkoumali, jak bude toto slovo vyjádřeno v ASL. Zjistili, že možných variant je několik, ve všech ale na prvním místě figuruje znak NUDE (nahý). V jedné variantě následoval znak vyjadřující „utíkat pryč ve spěchu“, v jiné byl druhým znakem znak pro „oddálit“. Autoři uvádí, že právě druhá varianta se mezi neslyšícími velmi rychle rozšířila.

Dále ale upozorňují na možnou problematičnost skládání. Při spojení dvou (případně více) znaků je nutné rozlišovat, zda se jedná o doslovné vyjádření či o přenesený

význam. Problematicčnost dokazují na příkladu složeniny BLUE[^]SPOT, která v jednom, doslovném, případě znamená „modré místo“, nicméně v druhém případě vyjadřuje označení pro modřinu, rozdíl ve významu utváří jiný pohyb v první části znaku.

Mezi složeniny se v ASL řadí například SICK[^]SPREAD (epidemie), FACE[^]NEW (cizinec), GIRL[^]SERVE (servírka) nebo SLEEP[^]DRESS (pyžamo).

Další příklad složeniny uvádí u znaku HOME (domov), který je složen ze znaků EAT (jíst) a SLEEP (spát). Přestože je motivace znaku evidentní (domov je místo, kde se nejčastěji jí a přespává), respondenti ve výzkumu transparentnosti znaků nebyli s to význam znaku odhadnout.

4.6 Spellování/prstová abeceda

Spelling může jistým způsobem fungovat jako další slovotvorný proces, přestože v něm hraje velkou roli vliv mluveného jazyka. Potměšil (1992, s. 5) uvádí, že je vizuálním prostředkem komunikace stejně jako znakový jazyk. Jde o využití prstové abecedy¹⁶, díky které je možné vyobrazit slovo mluveného jazyka, kterému není přiřazen znak. Jedná se o systém komunikace, který může fungovat i jako prostředek interkulturní, může mu tedy porozumět slyšící i neslyšící osoba. Walli, Lucas a Mulrooney (2005, s. 62) ale uvádějí, že i na tvary pro jednotlivá písmena z mluveného jazyka je nutné nahlížet jako na znaky, jelikož mají své místo artikulace, pohyb i orientaci. Spelling ale nelze brát jako samostatný jazykový systém, jde pouze o reprezentaci systému jiného (Padden, 1991, s. 191). Prstová abeceda se dělí na jednoruční a dvouruční. V českém prostředí je zastoupena převážně abeceda dvouruční (je čitelnější, snadněji srozumitelná) ale například v ASL se většinou využívá jednoruční varianta (je rychlejší). V USA je také prstová abeceda zastoupena mnohem hojněji než v českém prostředí. Padden ve své stati v publikaci *Theoretical issues in sign language research* (1991, s. 192) uvádí, že pokud dojde k setkání mluvčího ASL a mluvčího znakového jazyka z jiného státu, „cizinec“ si bude stěžovat na příliš časté

¹⁶ Systém sestávající z tvarů ruky/rukou, které reprezentují grafémy z abecedy (Padden, *Theoretical issues in sign language research*, 1991, s. 191.).

spellování, které je navíc velmi rychlé. Lionel Evans (1982) uvádí, že prstové abecedy byly vytvořeny slyšícími ještě dříve, než byly využívány v komunikaci neslyšících. Tento systém komunikace byl využíván i vyučujícími, jako jsou například Bonet, Pereira, nebo abbé de L'Épée. Slova produkovaná prstovou abecedou nejsou nijak vizuálně motivována, pouze tvary rukou při produkci mohou připomínat grafickou podobu písmen mluveného jazyka, jsou tedy záležitostí konvence. Nutno podotknout, že prstová abeceda, stejně jako znaky samotné, prošla vývojem a v průběhu historie v ní došlo k určitým změnám (detailněji Kyle; Woll, 1985, s. 52).

Využití prstové abecedy je různé, může figurovat například v oblasti proprií, zkratek, názvů značek, míst, ale i v oblasti apelativ (v ASL např. R-I-C-E (rýže)). Dále je tento prostředek využitelný v případech, kdy chce mluvčí zvýraznit podstatnou část slova, například pádovou koncovku. Tento jev se často vyskytuje v tlumočnické praxi, například při hodinách češtiny.

Zajímavé je, že prstová abeceda může změnit i slovní druh slova. Padden (2006) uvádí, že existují dvojice, u kterých hláskování může z verba vytvořit substantivum. Tento případ uvádí na příkladu znaku LOVE (láska). Když je použit znak, jedná se o verbum, nicméně když je využito spellování, stává se z něj substantivum.

Hláskování hraje významnou roli i u složenin, které mají nepřímý význam. Padden tento jev uvádí např. u výrazu BLACK M-A-I-L (vydírat), kdy je první část tvořena znakem, druhá je ale již hláskovaná, přestože v ASL existují znaky pro oba výrazy. Autor v těchto případech hláskováním dává najevo, že se jedná o nepřímý význam. Walli, Lucas a Mulrooney (2005, s. 66) tento jev dokládají na příkladu LIFE S-T-Y-L-E.

Prstová abeceda hraje také důležitou roli při používání iniciálových zkratek. Některé zkratky jsou běžně používané i ve slyšící společnosti (IBM), některé jsou specifické pouze pro komunitu neslyšících (V-P = vice president, P-O = post office) (Macurová, A., Nováková R. 2008, s. 282).

Walli, Lucas a Mulrooney (2005, s. 64) uvádí, že hláskování v ASL je většinou prováděno před ramenem dominantní ruky, avšak doplňují, že místo artikulace se může

měnit. Stejně tak může dojít ke změně tvaru ruky, orientace, může dojít k přidání druhé ruky nebo k přidání pohybu.

Dále také upozorňují, že v ASL dochází k jevu, kdy se používá hláskování i znak pro stejnou skutečnost, např. BED i B-E-D (postel), význam v tomto případě není rozlišen. Dále také poukazují na to, že se v mnoha projevech vyskytuje jev, kdy mluvčí jednou rukou znakuje a druhou rukou simultánně hláskuje něco jiného (s. 66).

Autoři se pozastavovali nad otázkou, jak mluvčí národů, které používají jiné abecedy (čínské znaky, azbuku...), znázorňují spelling, došli však k závěru, že tyto národy používají pro vyjádření svého písma vlastní manuální systém.

4.7 Inicializace

Důležitým slovtvorným procesem ve znakovém jazyce je inicializace. Jedná se o proces, ve kterém hraje určitou roli i zastoupení prstové abecedy. Tento jev není v ČZJ tak častý jako například v ASL, ale i tak tvoří důležitý článek systému. Využívá se například u lexémů, které nemají odpovídající znak (např. znaky pro určitá propria) či znak mají, ale mluvčí jej nezná, nebo si jej nedokáže vybavit, v tomto případě se jedná o tzv. dočasnou lexikalizaci (např. pokud si mluvčí nemůže vybavit znak PYTHAGORAS, nejprve jej pomocí prstové abecedy vypselle a poté používá jen zástupné „P“). Pohled na inicializaci se ale v literatuře může lišit, je možné totiž vydělovat její dva typy.

V širším pojetí, například Johnston a Schembri (2007) považují za inicializované znaky ty, ve kterých se při artikulaci objevuje tvar ruky odpovídající prvnímu písmenu ekvivalentního slova v mluveném jazyce. V českém znakovém jazyce toto můžeme najít například ve znacích JOGURT, VLTAVA či u proprií, kterým není přidělen znak a jsou takto lexikalizována.

Užší pojetí chápe jako inicializovaný znak ten, jenž už v určité podobě existuje, jen je mu pozměněn jeden z aspektů znaku, a to konkrétně tvar ruky. Klima a Bellugi (1979, s. 200) tento jev dokazují např. na znaku MODULATION, který vznikl změnou tvaru ruky u znaku CHANGE (změna tvaru na M). Dále uvádějí, že k obdobným procesům dochází u

znaků, jež jsou si významově blízké. Existence této skutečnosti není v českém znakovém jazyce doložena.

Obdobný proces nastává i u znaku QUIET (změna na SOUHLASIT/PODVOLIT SE), kde se ale význam mění změnou pohybu.

Do inicializace je možné zařadit ještě znaky, ve kterých se objevuje určité výrazné písmeno (ne první) slova mluveného jazyka. Tento případ lze vidět například u znaků PRAXE nebo SEX, kde je do artikulace znaku zakomponováno výrazné X.

5 Úvod do praktické části

5.1 Respondenti metadata

K zisku vizuálního materiálu jsem využila znalostí deseti respondentů, kteří vyhovovali předem stanoveným podmínkám. Respondent musel být starší osmnácti let, musel bydlet minimálně pět let v Praze nebo se v ní minimálně pět let aktivně vyskytovat (zaměstnání, navštěvování školy), dále se muselo jednat o osobu, která je neslyšící, ovládá český znakový jazyk a preferuje jej jako komunikační kód.

Respondenti byli osloveni buďto pomocí videa v českém znakovém jazyce, které jim bylo zasláno na email či sociální síť Facebook, následná komunikace pak probíhala formou, kterou si respondent zvolil (psaná čeština, český znakový jazyk formou videa), nebo osobně.

Všichni respondenti byli seznámeni s cílem výzkumu i s tím, že videa budou sloužit jako zdroj cenného materiálu a budou tedy součástí práce.

Setkání s každým respondentem probíhalo individuálně (aby nedošlo k ovlivňování výpovědí ostatních dotazovaných) na místě, které si respondent sám zvolil. Nejprve respondent zodpověděl otázky v dotazníku potřebné k výzkumu, které shromáždily metadata. Dotazník byl anonymní, v papírové formě, otázky byly přetlumočeny do českého znakového jazyka.

Bylo usilováno o genderovou a věkovou vyváženost, přestože zkoumání rozdílů mezi mužskými a ženskými znaky ani mezi znaky užívanými mladšími a staršími uživateli českého znakového jazyka nebylo předmětem práce.

Výzkumu se účastnilo šest žen a pět mužů, nejmladšímu respondentovi bylo dvacet pět let a nejstaršímu sedmdesát pět let. Osm respondentů žije v Praze dlouhodobě (více než deset let), dva se v ní od dětství denně aktivně vyskytují kvůli zaměstnání a studiu. Šest respondentů je neslyšících od narození, čtyři ztratili sluch vlivem nemoci v útlém věku. Devět respondentů docházelo do základní školy pro žáky se sluchovým postižením, jeden respondent docházel do základní školy hlavního vzdělávacího proudu. Střední školu pro

žáky se sluchovým postižením absolvovalo rovněž devět respondentů, jeden docházel na střední školu hlavního vzdělávacího proudu. Pět respondentů má nejvyšší dosažené vzdělání zakončené střední školou s výučním listem, tři střední školou s maturitou a dva vysokou školou (magisterský titul). Preferovaný komunikační kód všech respondentů je český znakový jazyk. Sedm respondentů využívá český znakový jazyk v rodině, dva při komunikaci s rodinou využívají odezírání a mluvený český jazyk. Šest respondentů má/mělo slyšící rodiče, jeden respondent má oba rodiče nedoslýchavé, dva dotazovaní mají oba rodiče neslyšící a jeden respondent má nedoslýchavou matku a neslyšícího otce.

5.2 Postup zisku materiálu

Instrukce k výzkumu byly respondentům vysvětleny v českém znakovém jazyce, následně jim byla předložena mapka s linkami metra, která se běžně vyskytuje uvnitř vagónů nad dveřmi, je dle mého názoru tedy nejznámější. Nejprve si respondenti mohli materiál prohlédnout, když byli připraveni, mohlo začít natáčení a respondenti byli požádáni o artikulaci znaků pro jednotlivé stanice metra v předem domluveném pořadí, tzn. nejprve linka A zleva doprava, následně linka B ve stejném pořadí a obdobně linka C.

Po skončení natáčení byli respondenti dotázáni, jestli neznají motivaci znaků některých stanic, často ale odpovídali, že se jedná o staré znaky, které pouze převzali a o jejichž motivaci nepřemýšleli.

Na konci schůzky byli respondenti odměněni za svůj čas a ochotu.

5.3 Stanice pražského metra

Aktuálně (k roku 2018) existují tři linky pražského metra. Linka A spojuje stanice Nemocnice Motol a Depo Hostivař, tvoří ji 17 stanic. Výstavba této trasy započala v roce 1973, otevřena byla v roce 1978, v té době měla pouze 7 stanic. Linka B spojuje Zličín a Černý Most, na této trase je 24 stanic, což je nejvíc ze všech linek. Tato linka je také nejnovější, otevřena byla v roce 1985. Trasa C vede z Hájí do Letňan, propojuje tak sever a jih hlavního města. Na této trase je 20 stanic a jedná se o nejvytíženější trať ze všech. Do provozu byla uvedena v roce 1974.

Stanice jsou řazeny za sebou v závislosti na rozložení v mapce, linka vždy tedy začíná konečnou stanicí vlevo, poté jsou popsány zbylé stanice vzhledem k pořadí, ve stejném stylu následují další dvě linky.

5.4 Práce s daty

U popisu stanic není rozlišováno pohlaví mluvčích¹⁷ (respondent/respondentka), všude je zachováno generické maskulinum, varianty znaků jsou řazeny dle četnosti výskytu od nejvíce používaných po neméně zastoupené. Ne vždy odpovídá počet respondentů počtu vyčíslení u určitých stanic, a to proto, že některý respondent znal víc variant, někdo naopak žádnou. Je nutné zmínit, že inicializace byla často využívána i v tom případě (jak sami respondenti uváděli), když neznali znak. Tato strategie je ale při tvorbě znaků běžnou praxí. V práci je také zmíněno, jak se některé stanice jmenovaly v období socialismu. Podoba znaků je součástí práce. Jednotlivé znaky nejsou doplněny fotografiemi, jelikož všechny znaky, které se objevily a jsou popisovány, jsou v podobě videí v příloze práce.

¹⁷ Kvůli přehlednosti a plnému zachování anonymity respondentů.

6 Znaky pro stanice pražského metra

6.1 Linka A

6.1.1 Nemocnice Motol

Pro označení této stanice se vyskytly čtyři různé znaky.

První dva znaky se liší pouze v artikulaci jednoruční a dvouruční. První je artikulován znak NEMOCNICE, druhý znak MOTOL je artikulován vedle hlavy tvarem ruky B0, který se střídavě mění na B1 se třemi čárkami. Rozdílnost prvního a druhého znaku tkví pouze v tom, zda je druhý komponent znaku artikulován jednou nebo oběma rukama. Motivaci tohoto znaku bohužel žádný z respondentů nezná. Na kurzech českého znakového jazyka se uvádí, že slovo Motol vizuálně připomíná slovo *mol*. Kvůli výrazným tykadlům mola je znak artikulován hlavy. Jednoruční podobu užili čtyři respondenti, dvouruční respondenti tři.

První komponent u dalšího znaku je artikulován stejně jako u znaku prvního, NEMOCNICE, poté následuje znak PODOLÍ (vizuálně motivovaný svým geograficky nižším položením), jelikož se slova Motol a Podolí vizuálně podobají. Dle respondentů se jedná o starý znak, který je dnes nahrazen znakem jiným. Tento znak užili dva respondenti. V tomto případě se jedná o vizuálně motivovaný kalk.

Poslední znak, který se mezi respondenty vyskytl, je znak NEMOCNICE + M. Jde zde tedy o kombinaci dvou znakových procesů. První komponent je tvořen kalkem a druhý inicializací. Tento znak použil jeden respondent.

6.1.2 Petřiny

Pro stanici Petřiny se celkem vyskytly tři možné znaky.

Prvním znakem, který se vyskytl, je znak PETŘINY artikulovaný stejně jako znak PETR, podobnost slov je zde evidentní. Jedná se tedy také o vizuálně motivovaný kalk. Mikulíková (2016, s. 123) uvádí, že znak PETR je motivován souvislostí s křesťanstvím,

kde je Petr držitelem klíče od nebeské brány, proto jeho podoba ve znakovém jazyce ke klíči odkazuje. Tento znak se vyskytl sedmkrát.

Druhý znak odkazuje ke znaku PETŘÍN, konkrétně k rozhledně, která se na Petříně nachází. Znak PETŘÍN je vizuálně motivovaný, jelikož v sobě promítá výrazný tvar rozhledny. Znak PETŘINY artikulovaný znakem PETŘÍN je ale už vizuálně motivovaným kalkem, jelikož zde jde pouze o vizuální podobnost dvou názvů. Tento znak použili dva respondenti, jednou s tvarem ruky P, jednou s tvarem ruky B0.

Posledním znak, který se pro označení této stanice objevil, je znak, který je dle mého názoru modifikovaným znakem PETR, akorát se změnil tvar pasivní ruky na tvar V. Tento znak byl použit jednou.

6.1.3 Nádraží Veleslavín

U této zastávky se vyskytlo šest možných variant označení.

První znak, který užíli čtyři uživatelé ČZJ, se skládá ze znaku NÁDRAŽÍ a inicializovaného V. Jeden z respondentů uvedl, že inicializaci využil z toho důvodu, že pro Veleslavín neznal znak, dva další respondenti inicializaci využili přirozeně. Jedná se zde o kombinaci kalku a inicializace.

Další variantou, která se objevila, je znak NÁDRAŽÍ + VESELÝ. Tuto variantu použili dva respondenti, oba se shodují, že slova *Veleslavín* a *veselý* si jsou vizuálně podobná, proto je znak VESELÝ využit.

Inicializace je využita i u dalšího znaku. Veleslavín je zde vyjádřen pouze tvarem ruky V. Tento znak užil jeden respondent.

Čtvrtá varianta, opět artikulovaná pouze jedním respondentem, je znak, který se skládá ze znaku NÁDRAŽÍ + inicializované V + SLAVNÝ. Projevuje se zde kalkování spolu s inicializací a vizuálně motivovaným kalkem.

Pátý znak sestával ze znaku NÁDRAŽÍ + HUDBA. Respondent, kterým byl tento znak užít, motivaci nezná, nicméně pokud znak HUDBA odkazuje ke spojitosti se slavením, jednalo by se zřejmě o metonymickou souvislost.

Posledním znakem, který byl užít rovněž jednou, je znak NÁDRAŽÍ + RADOST. Respondent se domnívá, že znak souvisí s pocitem radosti při oslavách, v tom případě by se opět jednalo metonymické vyjádření.

Nutno podotknout, že pro *nádraží* byly využity různé znaky, nicméně tento fakt není stěžejní.

6.1.4 Bořislavka

Pro stanici Bořislavka se celkem vyskytly pouze dvě varianty, které navíc vypadají obdobně.

První variantou je artikulace zástupného B pomocí dvouruční abecedy, které odkazuje k názvu Bořislavka. Inicializaci využilo devět respondentů, mnoho jich zmínilo, že inicializaci využívají, jelikož neznají znak. Domnívám se, že to je ovlivněné tím, že tato stanice metra vznikla teprve v roce 2015 a na rozdíl od ostatních stanic, které se v tomto roce také otevřely, nenese jméno, které by odkazovalo ke známější části Prahy.

Pro druhý znak je opět využit proces inicializace, nicméně v případě tohoto znaku je kromě B přidáno ještě I, které se ve slově Bořislavka rovněž vyskytuje.

V soukromém rozhovoru mimo výzkum se objevil ještě nový znak BOŘISLAVKA, který je artikulován tvarem ruky *gamma* u nosu a vychází z rodného vizuální podoby jména Bořivoj, nicméně tento znak nikdo z respondentů nepoužil.

6.1.5 Dejvická

Pro stanici Dejvická se vyskytly pouze dva znaky, které se od sebe vzájemně liší pouze opakováním pohybu.

První znak je artikulován stejně jako znak VEJCE. Objevuje se zde opakovaný pohyb směrem k bradě. Tento znak použilo šest respondentů z deseti.

Druhý znak vypadá obdobně, opět se artikuluje znak VEJCE, nicméně v tomto případě je pohyb jednoduchý. Tímto způsobem znak provedli čtyři respondenti.

Většina respondentů se shodla, že znak DEJVICE (DEJVICKÁ) je motivován slovem *vejce*, jelikož obě slova spojuje vizuální podobnost. Znak VEJCE se vztahuje buďto k bělosti zubů, nebo k oválovitému tvaru brady, který vejce připomíná, proto se i tento znak artikuluje na bradě. Jedná se tedy o vizuálně motivovaný kalk.

V období socialismu tato stanice nesla název Leninova. Její znak byl stejný jako znak LENIN (ikonický znak artikulovaný dle Leninovy bradky).

6.1.6 Hradčanská

Pro zastávku Hradčanská se objevily celkem tři znaky.

Název *Hradčany* je derivován od slova *hrad*, první a zároveň nejčteněji zastoupený je tedy znak HRAD. Tento znak byl artikulován osmi respondenty, většina jich zmínila, že slovo *Hradčany* vychází ze slova *hrad*, jedná se tedy o kalk.

Druhý znak je obdobou znaku prvního, nicméně zatímco v prvním případě byl znak artikulován směrem k tělu, zde je znak prováděn směrem od těla. Takto znak prováděl pouze jeden respondent, pohyb ale v tomto případě nepovažuji za distinktivní rys. Motivace je stejná jako v prvním případě, znak tedy vychází ze slova *hrad*.

Třetí možností, která se mezi respondenty objevila, je znak, který je zcela odlišný od znaků předchozích. Je prováděn stejně jako znak HRADEC, který se vyskytuje například v názvu HRADEC KRÁLOVÉ. Respondent motivaci nezná, ale pravděpodobně půjde o modifikovanou/derivovanou verzi znaku HRAD.

6.1.7 Malostranská

Pro stanici Malostranská se vyskytlo pět variant. Všechny v sobě mají komponent MALÝ, nicméně v následujících znacích se liší.

Nejčastěji se objevil znak MALÝ + STRANA, zde se jedná o doslovný kalk, obě části byly přeloženy dle mluveného jazyka. Tento znak užilo pět respondentů z deseti.

Dále se dvakrát objevil znak MALÝ + klasifikátor oblasti, což je velmi zajímavým zjištěním, jelikož ve znacích pro jiné stanice se tento proces projevuje velmi zřídka. Zde se tedy uplatnilo kalkování (přejetí první části) a ikonické znázornění oblasti.

Ve třetí variantě se objevil znak MALÝ + MĚSTO. Vojtíšek (1940, s. 97–103) uvádí, že název Malá Strana vzešel z názvu Menší město, tento fakt by tedy mohl motivovat podobu znaku. Pokud tomu tak je, jednalo by se o tvoření názvu kalkem. Znak MĚSTO je ale sám o sobě motivován ikonicky (znázorňuje hranice určitého území). Znak MALÝ + MĚSTO se znak se vyskytl pouze jednou.

Jednou se vyskytl i znak MALÝ, který má ale na rozdíl od znaků předešlých jinou podobu. Obě ruce mají tvar B1 se třemi čárkami (tvar mističky), jsou nad sebou a dlaněmi směřují k sobě. Horní ruka směřuje prsty dopředu, levá doleva. V tomto případě je znak tvořen kalkem.

Posledním typem znaku, který se zde vyskytl, je znak MALÝ + naznačení jakési linie/hranice, která dělí oblast na dvě části/strany. Zde se jedná o kalkové převzetí struktury první části a poté ikonické znázornění části druhé.

6.1.8 Staroměstská

Pro tuto zastávku se mezi respondenty objevily čtyři znaky.

Nejhojněji byl zastoupen znak STARÝ + MĚSTO, objevil se pětkrát. Jedná se zde o prosté přeložení dvou prvků v názvu, název je tedy utvořen kalkem.

Jednou se vyskytl znak STARÝ + MĚSTO, jenže v tomto případě byl znak MĚSTO artikulován pouze jednou rukou. Nepovažuji to za distinktivní rys, nicméně je na místě tuto skutečnost zmínit. Motivace je stejná jako v prvním případě.

Dvakrát se také objevil znak STARÝ + NÁMĚSTÍ (NÁMĚSTÍ je znak ikonický, odkazuje k rozloze útvaru). Znak NÁMĚSTÍ je jednou artikulován oběma rukama s tvarem ruky B0, v druhém případě je artikulován jak znak MÍSTO. Jedná se o velmi zajímavý případ, kdy je znak utvořen způsobem, který odkazuje k tomu, co se poblíž stanice nachází. Zde je navíc pozoruhodné vypuštění komponentu MĚSTO, který ve slovním spojení Staroměstské

náměstí figuruje. Dle mého názoru se tedy jedná o kombinaci kalku a metonymického vyjádření.

V jednom případě se objevil znak obsahující znak STARÝ + znak, který znázorňoval lomený oblouk v horizontální podobě, domnívám se, že to je pouze modifikovaný znak pro MĚSTO, jelikož respondent při užití znaku mimo natáčení použil klasický znak MĚSTO, motivace je tedy rovněž kalková.

Poslední zachycenou variantou byl obouruční znak, kdy dominantní ruka artikulovala znak MÍSTO a nedominantní ruka na artikulaci dominantní ruky ukazovala. Z ostatních znaků tohoto respondenta vyplynulo, že znakem MÍSTO artikuluje znak NÁMĚSTÍ, z tohoto zjištění tedy vyplývá, že znak odkazuje ke Staroměstskému náměstí. Motivace tedy vychází z metonymie.

6.1.9 Můstek

Stanice Můstek byla artikulována čtyřmi různými znaky.

Většina respondentů použila znak MOST (ikonický znak), funguje zde jako kalk. Tento znak byl použit pěti respondenty, jeden z nich ale zprvu původně dvouruční znak artikuloval jednoručně, došlo tedy k weak dropu¹⁸, nicméně následně se „opravil“ a použil variantu obouruční.

Dva respondenti využili znak, který se používá pro Václavské náměstí – VÁCLAV. Tento znak je běžně využíván právě i pro stanici Můstek, jelikož se nachází v těsném okolí zmíněného prostranství. Někteří neslyšící s tímto znakem ale nesouhlasí, jelikož uvádí, že by stejně tak mohl motivovat stanici Muzeum. Vzhledem k tomu, že je znak motivován okolím, považuji jej za znak motivovaný metonymicky.

¹⁸ Battison, 1974.

Dále byl dvakrát využit znak M, tedy inicializovaný znak pro slovo Můstek. Toto zjištění bylo překvapující, jelikož tento znak užili starší mluvčí, kteří v Praze bydlí celý život, předpokládala jsem tedy, že budou používat znak utvořený jiným způsobem.

Poslední varianta znaku, která se vyskytla pouze jednou, zahrnovala inicializované M, které ale bylo artikulované u úst, a následné K z jednoruční prstové abecedy. Určitě je vhodné povšimnout si, jak mluvčí střídají používání dvouruční a jednoruční prstové abecedy (obouruční se vyskytla například u znaku BOŘISLAVKA).

6.1.10 Muzeum

U této stanice se vyskytlo pět znaků, které se od sebe ale výrazně neliší.

Nejhojněji se objevil znak VÝSTAVA, který se znakem MUZEUM úzce souvisí. Využití znaku VÝSTAVA je velmi zajímavé, jelikož v českém znakovém jazyce znak pro *muzeum* existuje. Oba zmíněné znaky jsou motivované ikonicky, ruce zastupují vystavovaná díla, nicméně v tomto případě je motivace znaku zastávky spíše metonymická. V tomto případě je znak VÝSTAVA artikulován od úst a užili jej čtyři respondenti.

Znak VÝSTAVA se vyskytuje i u druhého znaku, který použili dva respondenti. Artikulace znaku je téměř shodná, nicméně se liší v místě artikulace, v tomto případě je znak artikulován v neutrálním prostoru. Motivace je stejná jako v prvním případě.

Ve třetím případě je užit klasický znak MUZEUM, který začíná u úst a obě ruce se následně pohybují stejným směrem. Jedná se o kalkové přeložení a tento znak použily dvě osoby.

Čtvrtá varianta se objevila rovněž pouze jednou a je obdobná jako varianta třetí, znaky se od sebe liší pouze pohybem. V tomto případě se ruce nepohybují stejným směrem, nýbrž směrem opačným, od sebe. Motivace ale zůstává stejná.

Poslední znak, který se pro tuto stanici vyskytl, vypadá následovně. Nejprve je artikulováno inicializované M, poté následuje znak VÝSTAVA. Jsou zde tedy spojeny dva procesy, nejprve inicializace, následně metonymie. Tento znak užil jeden respondent z deseti.

6.1.11 Náměstí Míru

Pro tuto zastávku se objevily tři možnosti, jak název vyjádřit. Všechny v sobě mají vyjádření elementu *náměstí*, diferencují se však zbytkem artikulace.

Prvním a zároveň nejčastěji užitým znakem bylo prosté přeložení českého názvu do znakového jazyka pomocí kalku. Tento znak tedy sestává ze znaku NÁMĚSTÍ a MÍR. Tato varianta se objevila osmkrát a výrazně tedy převažuje. Provedení konkrétních mluvčích se liší pouze v artikulaci znaku NÁMĚSTÍ, někdo používá obouruční variantu, někdo jednoruční, v tomto případě tento fakt však nepovažuji za relevantní.

Druhou variantou je opět použití elementů NÁMĚSTÍ a MÍR, nicméně zde jsou znaky použity v obráceném pořadí než v prvním případě. Zajímavé na této situaci ale je, že mluvčí při znaku MÍR ústy artikuloval slovo „náměstí“ a při produkci znaku NÁMĚSTÍ vyslovoval „mír“. Jedná se o kalk, nicméně v obráceném pořadí. Tento znak se objevil pouze jednou.

Dle mého názoru je nejpozoruhodnějším znakem znak poslední, který se objevil také pouze jednou. Objevila se zde znaková strategie, která nejprve využívá jednoruční znak NÁMĚSTÍ (artikulovaný tvarem ruky *gamma*), následně je artikulováno M z dvouruční prstové abecedy. U znaku M je ústy artikulována část slova „mír“, následně se tvar ruky změní na tvar A z jednoruční prstové abecedy, při kterém je bezhlasně vyslovováno „u“, což se orální komponent, který se objevuje u specifického znaku „už to tak bylo“, který vypadá stejně. Motivace je zde smíšená, projevuje se zde kalk, inicializace i využívání jiných strategií.

6.1.12 Jiřího z Poděbrad

U této stanice se vyskytlo znaků šest, ale toto poměrně vysoké číslo je ovlivněno faktem, že znaky JIŘÍ a PODĚBRADY jsou artikulovány různými způsoby, které jsou mezi sebou různě kombinované.

Nejčastěji zastoupený znak se skládal ze znaků JIŘÍ (tento znak byl artikulován u brady tvarem ruky Y, který vyjadřuje písmeno J), poté následoval znak PODĚBRADY

artikulovaný tvarem ruky „špetka“ u brady. Místo artikulace zřejmě vychází z výskytu elementu *brad* v názvu města. Jedná se o kalk, jelikož byly obě části názvu přeloženy do znakového jazyka. Pouze jednou se objevilo vyjádření předložky mezi znaky. Tato forma názvu se vyskytla pětkrát.

Ve druhém znaku je jméno Jiří artikulováno v neutrálním prostoru oběma rukama ve tvaru ruky Y vyjadřující písmeno J. Znak *PODĚBRADY* je v tomto případě artikulován rovněž u brady, avšak tvarem ruky P, který odkazuje k počátečnímu písmenu názvu. Původní motivací obou znaků byla zřejmě inicializace (u znaku *PODĚBRADY* inicializace spojená s kalkem – P + *BRADA*), v tomto názvu ale vystupují jako prosté přeložení struktury – kalk. Tento znak použil jeden respondent.

Třetí znak byl použit rovněž jednou. Vyskytl se v něm komponent *JIRŮ*, který vypadal stejně jako u znaku druhého, nicméně znak *PODĚBRADY* byl vyjádřen zástupným P, tedy inicializací, jelikož respondent znak pro Poděbrady neznal. Zde se tedy objevila motivace smíšená, kalk a inicializace.

U čtvrté varianty, která se objevila také pouze jednou, respondent rovněž neznal znak pro Poděbrady, zvolil tedy strategii artikulace propria *JIRŮ* (stejně jako ve dvou předešlých variantách) a následné orální artikulování slova Poděbrady bez doplnění manuální složkou. Kalk zde byl doplněn jinou strategií.

Pátá varianta je pouze kombinací varianty první a druhé. Znak *JIRŮ* je znakován jednoručně od brady, následuje vyjádření předložky z tvarem ruky A u brady, poté je artikulován znak *PODĚBRADY* stejně jako ve druhé variantě. Na tomto kalku je zajímavé vyjádření předložky v názvu, ostatní respondenti (až na jednu výjimku) buď předložku vůbec do názvu nezakomponovali, nebo ji jen orálně vyslovili mezi prvním a druhým znakem.

Poslední objevivší se varianta zahrnuje obouruční znak *JIRŮ* stejně jako ve druhé variantě a znak *PODĚBRADY* jako ve variantě první. Předložka zde vyjádřena není, tento název byl utvořen kalkem a použil jej jeden respondent.

6.1.13 Flora

Pro Floru se mezi respondenty objevily čtyři možné varianty znaku.

Nejčastěji (pětkrát) se objevil znak KVĚTINA, jelikož význam slova *květina* a *flora* je blízký, jde zde o pouhé přeložení struktury – kalk. Znak KVĚTINA je ale původně motivován ikonicky a znázorňuje čichání ke květu.

Tříkrát se poté vyskytl znak, jehož manuální složka je shodná se znakem FLORENC. Znak vychází z výrazného počátečního F. FLORA a FLORENC mají podobnou vizuální podobu, zřejmě proto je jejich znak stejný. Tento znak FLORA je dle mého názoru kombinací prstové abecedy a pomocného artikulačního znaku pro hlásku F. Při tvorbě tohoto znaku se výrazně projevila inicializace.

Inicializace byla znakotvorným procesem, který se projevil i ve třetím případě. Zde bylo, zřejmě především z důvodu neznalosti znaku, využito F, na které název začíná. Takto znak vyjádřil jeden respondent.

Obdobně vypadal i znak čtvrtý, který byl rovněž inicializován, nicméně po artikulaci F následovala navíc artikulace hlásky koncového A. Toto označení bylo motivováno vizuální podobou slova, jedná se o kontrakční zkratku.

6.1.14 Želivského

Označení stanice Želivského je dle respondentů možné vyjádřit čtyřmi způsoby.

Nejvíce zastoupenou variantou je užití znaku ŽELVA, slovo *želva* totiž vizuálně připomíná název stanice. Znak je tedy artikulován oběma rukama, jejichž pohyb ikonicky připomíná chůzi želvy. Tento znak zastávce přiřadilo šest mluvčích z deseti. Kvůli podobnosti slov se jedná o vizuálně motivovaný kalk.

Dva starší mluvčí použili nejprve znak pro Ž, který artikulovali u brady, následně jej doplnili o znak ŽELVA. Kombinuje se zde tedy inicializace s vizuálně motivovaným kalkem.

Třetí možnou variantou, která se vyskytla pouze jednou, je inicializace názvu. Pro proprium *Želivského* je tedy využito pouze zástupné Ž. Nejedná se ale o Ž z prstové abecedy, nýbrž o pomocný artikulační znak.

Poslední znak, který se objevil, je znak, jehož motivaci bohužel ani autor nazná. Ruka ve tvaru Y je v neutrálním prostoru orientována dlaní dolů, prsty dopředu a pohybuje se ze strany na stranu. Motivace u tohoto znaku je bohužel neznámá, je možné, že se jedná pouze o jiný znak pro želvu.

6.1.15 Strašnická

Pro stanici Strašnická byly zjištěny čtyři možné varianty.

Nejčastěji byla zaznamenána varianta znaku, která označuje střešní tašky. Tento znak je bezpochyby vizuálně motivovaný a vychází z umístění tašek na povrchu. Téměř všichni respondenti odpověděli, že znak se vztahuje ke strašnickým střechám, je tedy vizuálně motivovaný. Zmíněný znak použilo pět respondentů.

Druhý nejhojněji zastoupený znak je znak STRAŠIT. Slova *Strašit* a *Strašnická* se totiž vizuálně velmi podobají, mají stejný kořen. Oba znaky jsou tedy vizuálně motivované podobností slov a vztahují se k činnosti strašení. Tímto znakem stanici označili tři respondenti. Podobnost slov je evidentní, jedná se tedy o vizuálně motivovaný kalk.

Třetí znak se ve všech parametrech znaku shoduje se znakem prvním, liší se pouze ve směru pohybu aktivní ruky. Zatímco u první varianty se vyskytuje pohyb od zápěstí k rameni (rozsah pohybu je u respondentů různý), u tohoto znaku je pohyb opačný. Směr pohybu ale dle mého názoru není relevantní, s tímto pohybem znak provedl pouze jeden respondent. Motivace zůstává stejná.

Poslední, jednou užitý znak, odkazuje k dominantě Strašnic, ke krematoriu. Prováděný znak je ikonický, zkřížené ruce na hrudi připomínají nebožtíka v rakvi. Motivace zde je tedy ovlivněna významným místem, které se v této čtvrti vyskytuje.

6.1.16 Skalka

Pro Skalku se vyskytly pouze znaky dva, které si navíc jsou hodně podobné.

Většina respondentů použila znak SKÁLA (znak je motivován znakem TVRDÝ) + vyjádření postupně se dolů rozšiřujícího tvaru. Tento znak použilo devět respondentů, motivace je kalková.

Druhý znak je obdobný, byl použit pouze jednou a je vyjádřen jen znakem SKÁLA. Motivace zde je stejná.

6.1.17 Depo Hostivař

Pro poslední stanici linky A bylo použito pět znaků.

Tato stanice respondenty zřejmě nebyla tolik využívána, jelikož pro tvorbu jejího názvu využívali především inicializaci. Inicializaci obou slov zvolili čtyři respondenti, znak byl tedy složen z D–H. Toto označení je možné považovat i za iniciálovou zkratku.

Druhý nejvíce zastoupený znak byl znak spojující inicializaci první části D + vizuálně motivovaného kalku HOSPODA části druhé. Tento znak se vyskytl třikrát.

Třetí možná varianta vyjadřuje pomocí inicializace pouze druhou část názvu, artikuluje se tedy pouze H. Tato možnost se vyskytla jenom jednou.

Rovněž jednou byl zachycen případ, kdy se artikuluje znak HOSPODA bez vyjádření prvního slova v názvu. Jedná o vizuálně motivovaný kalk.

Posledním znakem je artikulace inicializovaného D pro část *depo*, a následného užití znaku HOST (artikulace znaku HOST je dle mého názoru motivována pozdravem DOBRÝ DEN, tyto dva znaky spolu totiž úzce souvisí). Použití tohoto znaku je zapříčiněno vizuální podobností slov *host* a *Hostivař*, jedná se tedy o vizuálně motivovaný kalk.

6.2 Linka B

6.2.1 Zličín

Pro první stanici linky B se vyskytly tři různé varianty.

Znak, který se objevil nejčastěji (sedmkrát), odkazuje k ikonickému znaku ZLOBIT SE. Vizualní stránka slov si je do jisté míry podobná, jedná se tedy o vizuálně motivovaný kalk.

Druhý znak se objevil dvakrát. Jedná se o obouruční znak, který je artikulován v neutrálním prostoru, obě ruce jsou ve tvaru A jednoruční abecedy, pohybem se mění pouze jejich orientace. Tento znak se používá i pro název města ZLÍN, vizuální podobnost názvů je zde evidentní.

Poslední možností, která se mezi respondenty objevila, bylo využití počátečního Z. Zajímavé ale je, že v tomto případě nebylo použito Z z prstové abecedy, ale pomocný artikulační znak pro hlásku Z. Inicializace byla využita pouze v jednom případě.

6.2.2 Stodůlky

Stodůlky mají možných znaků šest.

Nejčastěji se objevovalo kalkování, tedy vyjádření části STO a poté artikulace ikonického znaku DOLŮ. Tento znak použili čtyři respondenti, což je nejvíc ze všech variant, které se pro označení této stanice vyskytly, nicméně prý se jedná o znak starý, dnes už se mezi mladými neslyšícími tolik nežívá.

Dvakrát se objevil obouruční znak, při kterém jsou obě ruce ve tvaru A se stříškou, dominantní ruka připomíná ikonický znak KOPAT.

Tento znak se v jednoruční podobě objevuje i ve třetí variantě, nicméně u druhého ani třetího znaku nikdo z mluvčích bohužel motivaci nezná. Vzhledem k tomu, že na území Stodůlek byl ale v roce 1978 prováděn archeologický výzkum (Dragoun, 1981, s. 160–

190), označení kopání by čistě teoreticky mohlo odkazovat k němu. V tom případě by se jednalo o metonymickou motivovanost.

Obdobou třetího znaku je i znak čtvrtý, ve kterém je nejprve vyjádřen element STO a poté opět znak KOPAT.

Dále se jednou vyskytl i znak DOLŮ, který v sobě ale zřejmě obsahuje i komponent STO, pokud ano, číslovka je pak vyjádřena tvarem ruky D. Znak je tvořen kalkem.

Poslední možná varianta zahrnuje vyjádření číslovky sto pomocí tvaru Ot a následnou artikulaci znaku DŮM. Respondent uvedl, že motivaci nezná, nicméně se domnívám, že je znak motivován vizuální podobností slova *dům* a *důlek*, jednalo by se pak o vizuálně motivovaný kalk.

6.2.3 Luka

Pro tuto zastávku se objevily tři znaky, jeden respondent použil znak NEVÍM.

Nejčastěji se objevil ikonický znak LOUKA, který je přeložením názvu. Tento znak použili čtyři respondenti a jedná se o kalk.

Dále byla, zřejmě právě kvůli neznalosti znaku hojně využívána inicializace, zastoupena byla třikrát. Jméno pro stanici tedy bylo vyjádřeno zástupným L.

Dvakrát se také vyskytl ikonický znak LUK, slovo luk je vizuálně obsaženo v názvu stanice, jedná se tedy o vizuální podobnost slov, jinak také vizuálně motivovaný kalk.

6.2.4 Lužiny

Lužiny byly vyjádřeny čtyřmi různými znaky.

Nejčastěji zde byla využita inicializace, respondenti tedy používali počáteční L. Tato strategie byla využita šestkrát, což je nejvíc ze všech stanic (společně s Chodovem).

Dále se třikrát objevil znak LOUKA, který vychází z vizuální podobnosti obou slov.

V jednom případě se, zřejmě kvůli odlišení od názvu předchozí stanice objevilo plné vyhláskování celého slova prstovou abecedou.

V posledním případě respondent uvedl inicializovaný znak L a následně přidal klasifikátor oblasti.

U stanic *Luka* a *Lužiny* bylo evidentní, že jejich znaky nejsou natolik ustálené a dochází k jejich záměnám a prolínání. Tato skutečnost je zřejmě ovlivněna i podobnou vizuální stránkou obou slov.

6.2.5 Hůrka

U této stanice se vyskytly čtyři podoby znaku.

Nejhojněji zastoupený byl znak HURÁ, který byl použit pěti respondenty. Podoba slova *hurá* a *Hůrka* k sobě vizuálně odkazují, jedná se tedy o vizuálně motivovaný znak.

Druhý znak byl použit třikrát a jedná se o použití inicializovaného H.

Třetí znak, který byl užit jednou, odkazoval k významu slova *Hůrka*, skutečnost, že se jedná o malou horu/kopec, byla promítnuta i do užitého znaku. Jedná se tedy o prostý kalk.

Poslední vyskytnuvší se možností bylo vyjádření pomocí vizuálně motivovaného kalku. Slovo *Hůrka* je vizuálně podobné slovu *horký*, použitý znak má tedy podobu HORKÝ.

6.2.6 Nové Butovice

Pro tuto stanici se vyskytly pouze dva znaky.

V drtivé většině byl použit znak NOVÝ + B. Použilo jej devět respondentů. Je zde využito kalkové přeložení první části a následná inicializace části druhé.

V jednom případě se také objevil znak NOVÝ + BUDĚJOVICE, vzhledem k tomu, že názvy jsou si velmi podobné, došlo k vizuálně motivovanému kalkování.

V období socialismu nesla tato stanice název Dukelská, znak se bohužel nepodařilo zjistit.

6.2.7 Jinonice

Pro Jinonice byly zjištěny čtyři podoby znaku.

Šest respondentů uvedlo, že Jinonice znak nemají a používá se proto zástupné J z prstové abecedy.

Inicializace byla využita i v druhém případě, nicméně tentokrát nebylo J artikulováno v neutrálním prostoru, ale u brady. Takto název znakovali dva respondenti.

Ve třetím případě bylo také použito inicializované J (artikulované u brady), následně bylo ale doplněno i o hlásku C. Tento znak se vyskytl jednou.

V jednom případě se vyskytla artikulace J u brady, nicméně byl použit tvar ruky z jiné prstové abecedy.

Zastávka Jinonice byla v období totality pojmenována Švermova, respondenti si znak pro její označení však bohužel nedokázali vybavit.

6.2.8 Radlice

Naprostá shoda respondentů zavládla u znaku Radlická

Všichni respondenti použili znak RADLICE, který vychází ze starého znaku pro školu Výmolova. Všichni mluvčí věděli, že se jedná o znak patřící škole, nicméně nikdo (ani absolventi školy) bohužel nevěděl, čím by znak mohl být motivován. Vzhledem k tomu, že označení stanice souvisí se školou Výmolova, jedná se o tvoření znaku pomocí metonymie.

Shoda znaků je zde pochopitelná, protože Radlice byly a stále jsou místem, které je pro neslyšící velmi podstatné, a to právě kvůli existenci školy Výmolova, kterou i mnoho účastníků výzkumu navštěvovalo.

6.2.9 Smíchovské nádraží

Pro Smíchovské nádraží se vyskytly znaky dva, které si jsou navíc velmi podobné. Jejich podoba je ovlivněna existencí školy Holečkova, která se na Smíchově nachází.

První znak SMÍCHOV je artikulován jednoručně stejně, jako znak pro školu Holečkova. Následuje znak NÁDRAŽÍ. Tento znak užilo devět respondentů.

Druhý znak SMÍCHOV je obdobný, nicméně je artikulován oběma rukama, poté opět následuje znak NÁDRAŽÍ. Obouruční znak užil jeden respondent. V obou případech se jedná o kalk.

V obou případech se vyskytlo několik variant pro slovo *nádraží* stejně jako u stanice Nádraží Veveslavín, Nádraží Holešovice a Hlavní Nádraží.

6.2.10 Anděl

Pro tuto stanici existují dvě možné varianty znaku.

První znak ANDĚL odkazuje k významu názvu, jedná se tedy o kalk. Znak ANDĚL užilo sedm respondentů.

Druhý znak reflektuje existenci velké křižovatky, která se na Andělu nachází, znak je tedy vizuálně motivovaný. Tento znak byl použit čtyřmi respondenty, většina respondentů ale znala znaky oba.

V období socialismu byl této stanici přidělen název Moskevská. Její znak byl artikulován znakem RUSKO, přestože znak MOSKVA existuje.

6.2.11 Karlovo náměstí

Pro tuto stanici se vyskytlo variant celkem pět.

Nejčastěji zastoupený byl kalk KAREL + NÁMĚSTÍ, tuto strategii využilo pět respondentů, nutno ale podotknout, že se produkce jejich znaků často lišila například ve tvaru ruky pro znak NÁMĚSTÍ a podobně. To je ale pochopitelné, již při natáčení jsem si všimla, že různí mluvčí používají různé varianty, které od sebe ale znaky sémanticky neodlišují.

Druhým nejpoužívanějším názvem bylo použití znaků KRÁL a NÁMĚSTÍ. Použití znaku KRÁL respondenti odůvodňují tím, že se jedná o logickou souvislost se jménem KAREL

(Karel IV. byl králem). V jednom případě ale respondent odpověděl, že slova *král* a *Karel* vypadají podobně, jednalo by se potom o vizuálně motivovaný kalk. I u tohoto znaku došlo k lehkým nuancím v podobě užitého tvaru ruky, opět ale různé tvary nepovažují za to, co by odlišovalo význam. Tento znak užíli tři respondenti.

Jednou se zde vyskytl i znak, který zahrnuje K + znak NÁMĚSTÍ. Jedná se zde tedy o kombinaci inicializace a kalku.

Jeden z respondentů zmínil, že existuje i varianta, při které je první znak KAREL artikulován jako znak KOMUNIKACE, poté následuje klasický znak NÁMĚSTÍ, nicméně tato varianta prý není moc rozšířená.

Posledním vyskytujícím se znakem byl znak KRÁL + klasifikátor oblasti. Znak KRÁL tedy může opět odkazovat buďto významově nebo vizuální podobou ke slovu *Karel*, klasifikátor ikonicky vyjadřuje, že se jedná o rozsáhlejší území. Tento znak se vyskytl jednou.

6.2.12 Národní třída

Pro tuto stanici se objevily čtyři možné znaky.

Nejčastěji zachyceným znakem, který byl užit třikrát, byl znak NÁRODNÍ + SILNICE. Jelikož slovo *třída* a *silnice* mají blízký význam, jedná se o kalk.

Dále se objevil kalk NÁROD + TRÍDA. Znak NÁROD dle většiny respondentů odkazuje k (národním) jazyku, proto je jeho podoba artikulována u brady. Tento znak použili dva respondenti.

Třetí znak reflektoval první část názvu, byl tedy užit znak NÁROD, jako druhý morfém však následoval znak zachycující široký a dlouhý tvar ulice Národní. Tento znak byl užit dvěma mluvčími.

Ve čtvrtém případě, který byl zachycen pouze jednou, se objevil znak NÁROD, který byl ale artikulován jako znak CHTÍT, poté následoval znak TRÍDA jako v prvním případě. Motivaci se bohužel zjistit nepodařilo.

6.2.13 Náměstí Republiky

Pro Náměstí Republiky se objevily čtyři možné znaky.

Nejpočetnějším stylem tvorby názvu bylo utvoření kalku, název tedy sestával ze znaků NÁMĚSTÍ + REPUBLIKA. Komponent REPUBLIKA byl tvořen třemi možnými znaky, první možné vyjádření bylo jednoruční (s počátečním tvarem ruky D0), druhý znak REPUBLIKA byl obouruční a vychází zřejmě ze znaku VLÁDNOU, třetí znak REPUBLIKA vypadal podobně jako znak první, nicméně v tomto případě byl artikulován oběma rukama. První variantu použili tři respondenti, druhou respondenti tři a třetí respondent jeden.

Jednou se objevil znak MÍR + REPUBLIKA, znak REPUBLIKA byl artikulován stejně jako třetí verze v předchozím odstavci. Přítomnost znaku MÍR bohužel respondent nedokázal vysvětlit.

Jednou se také objevil znak NÁMĚSTÍ + PRÁCE, vzhledem k tomu, že respondent motivaci nezná, vylučuji možný vztah mezi respondentovým pracovištěm a zmiňovanou stanicí.

V posledním případě se jednou vyskytl i název NÁROD + REPUBLIKA, vzhledem k tomu, že respondent po natáčení používal výhradně kalk NÁMĚSTÍ + REPUBLIKA, považuji to za pouhou nepozornost, nicméně stejně je na místě tuto variantu zmínit.

6.2.14 Florenc

Pro Florenc se vyskytly pouze dvě možné varianty, které si jsou velmi podobné.

Desetkrát zastoupeným byl znak, který je artikulován u úst s tvarem ruky V a opakovaným pohybem. Tento znak byl použit i u stanice FLORA, odkazuje tedy nepochybně k počátečnímu F. Přestože dnes u tohoto znaku není inicializace tak zřetelná, dle mého názoru z ní vychází.

Druhý znak vypadá jako znak první, nicméně je k němu přidán ještě další komponent v podobě C z prstové abecedy. Jedná se tedy o kontrakční zkracování.

Stanice Florenc byla za totality pojmenována Sokolovská, její znak se artikuloval stejně jako znak pro organizaci SOKOL.

6.2.15 Křižíkova

Stanice Křižíkova byla vyjádřena čtyřmi možnými způsoby, všechny jsou ale motivované vizuální podobností slov *kříž* a *Křižík*.

První možností, kterou využilo sedm respondentů, bylo znázornění kříže ve vzduchu tvarem ruky V s mírně pokrčenými prsty.

Další možnost vypadala stejně jako varianta první, nicméně za ni byl přidán ještě znak ULICE. Respondent si byl tedy vědom existence ulice v Karlíně, která nese shodný název s názvem stanice. Využil tedy vizuálně motivovaného kalku a zároveň do znaku promítl svou logickou úvahu.

Další znak byl vyjadřován rovněž znakem KŘÍŽ, nicméně v tomto případě byl artikulován překřížením ukazováčků.

Poslední znak vyjadřoval rovněž slovo *kříž*, nicméně v tomto případě byl kříž artikulován na dlani pasivní ruky, aktivní i pasivní ruka měly tvar B1. Druhou, třetí i čtvrtou variantu vždy artikulovala pouze jedna osoba.

6.2.16 Invalidovna

Název stanice odkazuje k budově, ve které pobývali váleční invalidé, tato skutečnost je promítnuta i do obou znaků, které se pro tuto stanici vyskytly.

První znak INVALIDOVNA vychází ze znaku ÚRAZ, jejich artikulace se shodná, protože znaky ÚRAZ a INVALIDA jsou vyjadřovány stejnými znaky, jedná se o kalk. Tato varianta byla použita šesti respondenty, následující znak respondenty čtyřmi.

V druhém případě je také artikulován znak ÚRAZ, nicméně zde je pohyb rukou výrazně nižší. Rozsah pohybu však nepovažuji za relevantní.

6.2.17 Palmovka

Pro Palmovku se vyskytly tři varianty.

První znak, užitý osmi respondenty, ikonicky znázorňuje kulovitý tvar plynojemu, který se na území této stanice nachází.

Druhý znak, který se objevil pouze jednou, připomíná znak TÁBOR. Ostatní respondenti tento znak neznají, nicméně se domnívám, že se rovněž jedná o jakousi modifikaci kulovitého tvaru plynojemu, napovídá tomu počáteční tvar ruky.

V jednom případě byla též využita inicializace, Palmovka tedy byla vyjádřena zástupným P.

6.2.18 Českomoravská

U této stanice zavládla stoprocentní shoda všech respondentů.

Všichni respondenti název vyjádřili znaky ČECHY + MORAVA, jedná se tedy o kalk.

6.2.19 Vysočanská

I u této stanice se objevil pouze jeden znak.

Všichni dotazovaní název vyjádřili stejným kalkovým znakem VYSOKÝ, který je původně motivován ikonicky.

6.2.20 Kolbenova

Pro tuto zastávku se vyskytly tři možné způsoby vyjádření.

Nejčastěji se objevila inicializace. Zástupné K použilo osm respondentů z deseti, svědčí to tedy o tom, že znak pro tuto stanici není natolik rozšířen, nebo je vyjádření pomocí iniciály ustálené.

Jednou se vyskytlo hláskování, bylo to ale z důvodu, že respondent stanici a její znak neznal.

Jednou se také objevil znak OCEL, který odkazuje ke strojírenské výrobě, která v tehdejší ČKD probíhala. Tento znak je nepochybně velmi zajímavý, respondent, který jej artikuloval, ale dodal, že bohužel není moc rozšířený, což je škoda, protože název stanice spojuje s historií lokality, v níž se nachází. Tento znak se zakládá na metonymické souvislosti s tamější průmyslovou výrobou. Tomu ale odporuje respondent jiný, který se domnívá, že je tento znak problematický, jelikož tam nebyly žádné slévárny, proto by se prý neměl užívat.

Z následných osobních rozhovorů s dalšími mluvčími ČZJ vyplynulo, že se pro tuto stanici používá ještě znak TRH, který má souvislost s daným místem, nicméně tento znak nikdo z respondentů nevedl.

6.2.21 Hloubětín

U stanice Hloubětín se vyskytly tři možné varianty.

Osmkrát se objevil znak HLUBOKÝ, který kalkově odkazuje k názvu stanice, motivace je zde jasná.

Jednou se objevila inicializace, název byl tedy vyjádřen zástupným H.

Třetí možnost je kombinací dvou variant předešlých. Nejprve je artikulováno H, poté znak HLUBOKÝ.

6.2.22 Rajská zahrada

U tohoto názvy se vyskytly dvě možné formy znaku.

První a nejrozšířenější je pouhé kalkové převzetí struktury, název se tedy skládá ze znaku RAJČE + ZAHRADA. Znak RAJČE je derivován ze znaku JABLKO (rajče = rajske jablíčko) a znak ZAHRADA je ikonický. Pro znak RAJČE se vyskytly dva tvary ruky, nicméně oba znaky byly artikulovány u tváře a jsou pouze odlišným vyjádřením téhož. Jednou byl i pro znak ZAHRADA použit tvar P místo tvaru ruky D, ale nepovažují to za důležitý prvek. Tento znak použilo devět respondentů, čtyři s jedním tvarem ruky, pět s druhým.

U této stanice se objevil i kalk RÁJ + ZAHRADA. Tento znak byl použit jednou. Respondent se domnívá, že jediný tento znak je správný, a znak RAJČE by se neměl vůbec využívat, jelikož s významem nesouvisí.

6.2.23 Černý Most

Pro tuto stanici se objevil pouze jeden znak.

Všichni mluvčí tuto stanici vyjádřili kalkem, název měl tedy formu ČERNÝ + MOST. Znak ČERNÝ byl v pěti případech artikulován oběma rukama, v pěti pouze jednou rukou. Znak MOST, měl podobu u všech mluvčích stejnou, akorát ve dvou případech mluvčí použili tvar ruky Y místo tvaru A0.

6.3 Linka C

6.3.1 Háje

Znaky pro tuto stanici byly zachyceny čtyři.

Nejčteněji byl zastoupen ikonický znak ZADEK, a to konkrétně pětkrát. Tento znak odkazuje k frázi z češtiny „jít do háje“, v níž může být substantivum nahrazeno expresivním výrazem PRDEL používaným pro označení zadku. Pracuje se zde tedy s tezí, že *háj* = *zadek*, proto bych tento proces klasifikovala jako tvoření znaku pomocí přenesení významu. Setkala jsem se s názory (především starších neslyšících), že se jim tento znak nelíbí, a proto jej nepoužívají.

Třikrát se vyskytla inicializace počátečního H, po kterém ale následovala i artikulace J. Výsledná podoba tedy byla H–J.

Jednou byla využita i inicializace pouze počátečního H, respondent totiž neznal znak.

Pouze jediný respondent využil znak HÁJ, který je přeložením názvu stanice, jedná se tedy o kalk.

Za komunismu stanici Háje patřil název Kosmonautů, používal se pro ni znak KOSMONAUT.

6.3.2 Opatov

Pro Opatov se objevily tři možné formy znaku.

V osmi případech byla zvolena inicializace, název stanice byl tedy vyjádřen písmenem O z prstové abecedy. Častý výskyt inicializace u „okrajových“ stanic všech linek byl odůvodněn tím, že tyto stanice nejsou natolik využívány jako zastávky v centru města, proto ani jejich znaky nejsou tolik rozšířené.

V jednom případě byl užit inicializovaný znak O + klasifikátor oblasti. Toto je velmi zajímavá strategie, jelikož tento konkrétní respondent klasifikátor oblasti využíval pouze u některých inicializovaných znaků, bohužel ale neví, dle jakého kritéria klasifikátor znakům přiřazuje.

Jednou se také vyskytl znak OPAT, který kalkově odkazuje ke jménu stanice.

V totalitě byla tato zastávka pojmenována Družby, ve znakovém jazyce byla označována znakem UNIE/KOALICE.

6.3.3 Chodov

U Chodova se vyskytly tři varianty znaku.

Nejčastěji byla zastoupena inicializace stejně jako u předešlé stanice, použito bylo tedy zástupné CH. Využilo ji sedm respondentů z deseti.

Dále se dvakrát objevil ikonický znak ZAMYKAT. Jeden respondent se domnívá, že tento znak metonymicky odkazuje ke slovu *vchod*, které je se slovem *Chodov* vizuálně podobné, nicméně si není jistý a druhý respondent motivaci bohužel nezná.

Poslední variantou, která se jednou objevila, je znak CHODIT, který kalkově odkazuje k názvu stanice.

Stanice Chodov dříve nesla název Budovatelů, ve znakovém jazyce pro ni existovaly dva znaky, jeden odkazoval ke slovu *budovat* (znak STAVĚT), druhý ke slovu *bude* (znak BUDE).

6.3.4 Roztyly

U této stanice se vyskytlo pět možných znaků.

Nejčastěji bylo užito inicializované R. Předpokládám, že to je z výše zmíněných důvodů, tedy že se jedná o okrajovou stanici. Navíc je to zřejmě způsobeno tím, že slovo *Roztyly* výrazně nepřipomíná slovo jiné, nedochází proto v takové míře ani k vizuálně motivovaným kalkům.

Dvakrát byl použit znak ROZPUSTIT, který je vizuálně motivovaným kalkem, protože v něm nejspíš hraje důležitou roli výrazný společný prefix obou slov.

Obdobným stylem byl utvořen i znak ROZŠÍŘIT, který byl užit pouze jednou. Respondent motivaci nezná, ale domnívám se, že je ovlivněn rovněž prefixem *roz-*.

Jednou byl použit také modifikovaný znak TRH. Všechny parametry znaku se shodují, jen se liší tvar ruky. Při regulérnímu znaku TRH je použit tvar ruky 5, nicméně v tomto případě je použit tvar V0. Autor původ znaku bohužel nezná.

V posledním případě bylo užito vyjádření názvu pomocí prstové abecedy, nicméně autor dodal, že spelling použil z důvodu neznalosti znaku.

Stanice Roztyly dříve nesla název Primátora Vacka. Ve znakovém jazyce bylo nejdříve artikulováno inicializované V, poté následoval obouruční znak artikulovaný rukama ve tvaru A0.

6.3.5 Kačerov

Pro stanici Kačerov se vyskytly čtyři různé znaky, tři z nich odkazují ikonickými znaky k prvku ptačího zobáku.

Nejčastěji zastoupeným znakem byl znak KAČER. Název *Kačerov* je derivovaný od jména *Kačer*¹⁹, užití tohoto znaku kalkovým překladem je tedy logické. Tento znak užilo šest respondentů.

Ve dvou případech respondenti využili inicializaci, název zastávky artikulovali tvarem ruky K z prstové abecedy.

Dále se jednou objevil znak HUSA, znaky HUSA a KAČER jsou si ale velmi podobné, liší se pouze v pohybu, proto mohlo dojít k jejich záměně.

Jednou se vyskytl znak KAČER, který byl artikulován u nosu, znak ikonicky představoval výrazný prvek zobáku. Vzhledem k tomu, že se jedná pouze o jiný znak pro danou skutečnost, motivace znaku je stejná jako v prvním případě.

6.3.6 Budějovická

Pro tuto stanici byly zachyceny tři znaky.

První, nejčastěji zastoupený, byl znak BUDĚJOVICE, který užilo osm respondentů. Tento znak je artikulován u brady tvarem ruky D. Dva respondenti se domnívají, že je znak motivovaný znakem BUDE, vizuálně jsou si obě slova podobná. Jedná se o kalk.

Jednou byl použit rovněž znak BUDĚJOVICE, nicméně v jiné formě. Místo artikulace zůstává stejné jako v předešlém případě, mění se ale pohyb a tvar ruky (A0). Tento znak se ale pro označení Českých Budějovic běžně využívá, co se týče významu a motivace, od předchozího znaku se neliší.

Posledním zachyceným znakem, který byl také použit pouze jednou, je znak BUDĚJOVICE, který je artikulován u brady tvarem ruky D (jako v prvním případě), nicméně se liší v parametru pohybu, je totiž prováděn pohyb α . Předpokládám ale, že prvek pohybu motivaci nemění.

¹⁹ <http://www.obecloket.cz/obec-loket/kacerov/>

6.3.7 Pankrác

Pro tuto stanici se vyskytl pouze jeden znak.

Všichni respondenti použili znak artikulovaný na dolní části paže. U tohoto znaku se vyskytly dva možné tvary aktivní ruky, někteří respondenti používali tvar V s pokrčenými prsty, ostatní využili tvar 5 s pokrčenými prsty (tuto rozdílnost však nepovažují za zásadní). Na otázku, jaká je zde motivace, respondenti bohužel většinou odpovídali, že nevědí. Jeden respondent se domnívá, že znak vychází ze znaku chudý a odkazuje k nuzným podmínkám vězňů v pankrácké věznici, další respondent si myslí, že znak vychází ze znaku pro bývalou stanici Gottwaldova, která je ale aktuálně pojmenována Vyšehrad, ne Pankrác, souvislost zde tedy zřejmě nebude. Jeden respondent je přesvědčen, že název vychází z osobního jména Pankrác. Všechna tato tvrzení jsou však jinými respondenty negována. Poslední teze, která se mezi respondenty vyskytla a zdá být nejvíce pravděpodobná, je, že znak ikonicky ztvárňuje pruhy, které měli odsouzení ve věznici a oblečení.

V období komunismu se tato stanice jmenovala Mládežnická a používal se pro ni znak MLADÝ.

6.3.8 Pražského povstání

Zde byly použity dvě možné formy znaku.

Devět respondentů užilo kalk PRAHA + POVSTÁNÍ. U znaku Praha se často lišily tvary ruky, ne však diametrálně, pouze v genderové variantě²⁰ (zajímavé je, že mužskou variantu nepoužívali jen muži a naopak). Znak POVSTÁNÍ byl ve všech případech stejný a původně je motivován ikonicky.

Jednou se vyskytla varianta HRAD + POVSTÁNÍ. Přítomnost znaku HRAD si vysvětlují vzájemnou spojitostí pojmů *pražský hrad*, následkem níž poté došlo k metatezi dvou

²⁰ V tomto případě mužské variantě odpovídá tvar ruky A nebo A0 a ženské/neutrální variantě tvar ruky Y.

jednotek. Respondent mohl také použít motivaci metonymickou, ve které pro toponymum *Praha* použije znak HRAD.

6.3.9 Vyšehrad

Pro Vyšehrad byly použity čtyři různé znaky²¹.

Nejčteněji byl zastoupen znak VYŠEHRAD, který byl vizuálně motivován podobou dvou věží kostela sv. Petra a Pavla, který patří mezi jednu z dominant Prahy. Na této motivaci se shodlo všech sedm respondentů, kteří tento znak použili. Znak je artikulován na hrudi tvary ruky Ot.

Výrazné věže výše zmiňovaného kostela reflektuje i druhý ikonický znak, který je artikulován v neutrálním prostoru a naznačuje jehlanový tvar věží. Tento znak použila jedna osoba.

Jednou byl využit i kalk VYSOKÝ + HRAD, došlo pouze k přeložení dvou kořenů složeniny.

Rovněž jednou se vyskytl znak VYŠEHRAD, který je artikulován stejně jako znak VLASTNÍ, jen je změněn parametr tvaru ruky na tvar P.

V období totality byla tato stanice pojmenována Gottwaldova. Znak byl artikulován opakovaným pohybem u lokte pasivní ruky tvarem ruky P, je tedy možné, že poslední znak pro VYŠEHRAD je tímto znakem ovlivněn. V kurzech znakového jazyka se ale pro prezidenta Gottwalda používá jiný znak.

6.3.10 I. P. Pavlova

Znak pro tuto stanici znalo pouze devět respondentů a mezi nimi se objevily čtyři možné varianty, které si jsou ovšem hodně podobné.

²¹ Znakům pro Vyšehrad se věnuje i Kastnerová, 2011.

Šestkrát byl použit znak I + PAVEL. První část názvu je inicializována, P je vypuštěno a artikuluje se až znak PAVEL (Mikulíková, 2016, s. 120 uvádí, že pro jméno Pavel se používá obecný jmenný znak, pro který je dnes už velmi obtížné dohledat motivaci), který je vizuálně motivovaným kalkem ke jménu Pavlov.

Ve druhém znaku (artikulovaném jednou) byl použit pouze obecný jmenný znak PAVEL, který vychází z vizuální podobnosti slov *Pavlov* a *Pavel*.

Jednou byl využit obdobný proces, ale v tomto případě byly zohledněny všechny části názvu, artikulace tedy vypadala následovně: I + P + PAVEL.

Poslední respondent použil rovněž jmenný znak PAVEL, avšak artikuloval jej u lokte.

6.3.11 Hlavní nádraží

Při artikulaci znaku pro tuto stanici zavládla naprostá shoda.

Všichni respondenti použili kalk HLAVNÍ + NÁDRAŽÍ. Pro znak NÁDRAŽÍ se opět vyskytlo několik forem, při kterých se ale nemění význam, proto zde nejsou uvedeny.

6.3.12 Vltavská

Pro tuto stanici se vyskytly tři ikonické znaky, které se od sebe ale nepatrně lišily.

Sedmkrát byl použit znak VLTAVA, který byl artikulován jako znak ŘEKA s tvarem ruky V, domnívám se tedy, že se zde zároveň s vizuální motivovaností uplatňuje do jisté míry i inicializace.

Dva mluvčí tento název rovněž ztvárnili ikonicky jako znak ŘEKA, nicméně v tomto případě použili tvar ruky B.

V posledním znaku, který byl užit jednou, bylo nejprve vyjádřeno inicializované V, poté byl artikulován znak ŘEKA. Znak V byl využit nejspíše z toho důvodu, aby bylo zřejmé, o jakou řeku se jedná.

6.3.13 Nádraží Holešovice

Pro název této zastávky bylo zachyceno pět různých znaků, všechny byly utvořeny kalkem.

Nejčastěji (pětkrát) se objevoval kalk, byl tedy použit ikonický znak NÁDRAŽÍ + HOLEŠOVICE. Znak HOLEŠOVICE (artikulovaný jako znak HLOUPÝ) je prý hodně starý a nikdo jeho motivaci bohužel nezná. Dalo by se uvažovat nad tím, jestli se nejedná o vizuální podobnost slov *hloupý* a *Holešovice*, ale z této úvahy nelze vyvozovat žádný závěr.

Dvakrát byl použit kalk NÁDRAŽÍ + HOLEŠOVICE, v tomto případě měly ale Holešovice znak jiný. Tentokrát se artikuloval u tváře tvarem ruky P.

U dalšího kalku se pro Holešovice vyskytl ještě jiný znak, artikuluje se od brady k čelu rukou ve tvaru „špetka“. Jedná se prý o pouhou obdobu prvního znaku HOLEŠOVICE. Tento znak byl použit jednou.

Rovněž jednou byl použit „obrácený kalk“, při kterém byla nejprve artikulována část HOLEŠOVICE (stejně jako znak HLOUPÝ), poté znak NÁDRAŽÍ.

Jednou byl použit znak NÁDRAŽÍ + HOLEŠOVICE, avšak zde byl název Holešovice artikulován znakem pro školu Holečkova. Mým předpokladem pro tento motivovaný kalk je vizuální podobnost obou slov.

V éře komunismu nesla tato stanice název Fučíkova, znak byl artikulován u tváře tvarem ruky Y a pravděpodobně odkazoval k foukání (kvůli podobnosti slov *Fučík* a *foukat*)

6.3.14 Kobylice

Pro Kobylice se objevily jenom dvě možné varianty.

Prvním, a zároveň nejvíce rozšířeným znakem, byl ikonický znak KŮŇ, který odkazuje ke slovu *kobyla*, které se ukrývá v názvu stanice. Znak je tedy kalkem, prostým překladem názvu a užilo jej devět respondentů.

Jeden respondent nejprve využil inicializované K, poté až artikuloval kalkový znak KŮŇ.

6.3.15 Ládví

U tohoto názvu se vyskytly rovněž pouze dvě různé varianty.

První znak užilo sedm uživatelů. Pro označení této stanice se používá znak LÍNÝ, jelikož si jsou obě slova vizuálně podobná. Vizuální motivaci tohoto kalku potvrdili všichni dotazovaní.

Zbytek respondentů použil inicializované L.

6.3.16 Střížkov

Pro tuto stanici se vyskytlo pět různých znaků, tři respondenti znak neznali, dva tedy využili hláskování prstovou abecedou, jeden využil inicializaci.

Tři respondenti použili vizuálně motivovaný kalk STRÍHAT, slova *stříhat* a *Střížkov* jsou si totiž vizuálně blízka.

Další respondent použil ikonický znak, který odkazuje k architektonické podobě vestibulu stanice. Tento znak byl artikulován vzájemně se křížícími pažemi.

Výrazným vzhledem stanice byl ovlivněn i další ikonický znak, ve kterém je vykreslen tvar ryby, který tato stavba (navrhnutá architektem Kotasem) z ptačí perspektivy připomíná.

Jeden respondent použil motivovaný kalk ŽÍŽKOV, jelikož si jsou tyto dva výrazy vizuálně podobné.

Jednou byl také použit znak STRÍLET, jedná se opět o vizuálně motivovaný kalk, protože slova *Střížkov* a *střílet* mají podobnou část slova.

6.3.17 Prosek

Zde se vyskytly znaky dva.

Devětkrát byl použit znak PROSIT, slova jsou si vizuálně podobná, jedná se o vizuálně motivovaný kalk.

Jednou se vyskytl znak, který vypadal jako znak VZDUCH. Respondent bohužel motivaci nezná.

6.3.18 Letňany

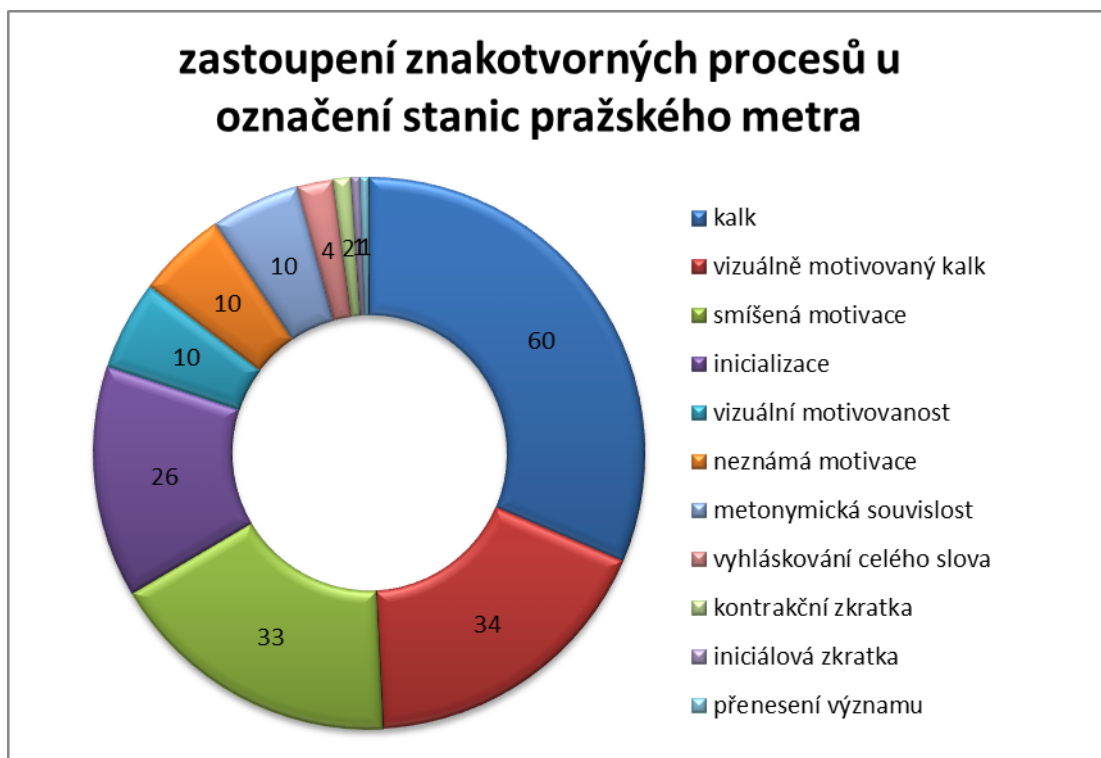
Zde se objevily opět varianty dvě, z toho jedna drtivě převažovala.

Devět respondentů Letňany označilo znakem LÉTAT, všichni se shodli na tom, že obě slova vypadají podobně, jedná se tedy o vizuálně motivovaný kalk.

Jeden respondent použil také znak LÉTAT, poté orálně artikuloval slovo „*Praha*“ a následně uvedl znak DEVĚT. Vizualně motivovaný kalk tedy doplnil o rozšiřující informaci.

7 Statistické zpracování dat

V grafu jsou zachyceny všechny znakové procesy, které se během výzkumu objevily. V průběhu výzkumu se vyskytlo 191 různých znaků, které byly následně rozděleny do skupin dle svého utváření. Kvůli názornosti byl zvlášť vydělen kalk a vizuálně motivovaný kalk. Z grafu vyplývá, že nejčastěji byl zastoupený kalk, a to konkrétně v 60 případech.

V tabulce níže je vyjádřeno, kolik respondentů znalo motivaci u znaků, které použili. V prvním sloupci je uveden název stanice, sloupce a) – g) vyjadřují počet variant, které se pro určitou stanici vyskytly. Varianty jsou řazeny stejně jako v práci, tzn. variantu a) použilo nejvíce respondentů, variantu g) (pokud u stanice bylo tolik znaků) užilo nejméně respondentů. První číslo vyjadřuje, kolik respondentů znalo motivaci, číslo za lomítkem vyjadřuje počet respondentů, kolik danou variantu užilo. Symbolem × jsou označeny ty varianty, které byly vytvořeny inicializací, abreviací, nebo vyhláskováním, všechny znaky vytvořené tímto způsobem jsou totiž motivovány psanou češtinou.

		a)	b)	c)	d)	e)	f)	g)
1	Nemocnice Motol	0/7	2/2	×				
2	Petřiny	7/7	2/2	0/1				
3	Nádraží Veveřín	×	2/2	×	1/1	0/1	1/1	
4	Bořislavka	×	×	1/1				
5	Dejvická	4/6	4/4					
6	Hradčanská	8/8	1/1	0/1				
7	Malostranská	5/5	2/2	0/1	1/1	1/1		
8	Staroměstská	6/6	1/1	2/2	1/1			
9	Můstek	5/5	2/2	×	×			
10	Muzeum	3/4	2/2	2/2	1/1	1/1		
11	Náměstí Míru	8/8	1/1	1/1				
12	Jiřího z Poděbrad	5/5	1/1	×	×	1/1	1/1	
13	Flora	3/5	×	×	×			
14	Želivského	6/6	2/2	×	0/1			
15	Strašnická	4/5	3/3	1/1	1/1			
16	Skalka	9/9	1/1					
17	Depo Hostivař	×	3/3	×	1/1	1/1		
18	Zličín	7/7	2/2	×				
19	Stodůlky	4/4	0/2	0/1	0/1	1/1	0/1	
20	Luka	4/4	×	2/2				
21	Lužiny	×	3/3	×	×			
22	Hůrka	5/5	×	1/1	1/1			
23	Nové Butovice	×	1/1					
24	Jinonice	×	×	×	×			
25	Radlická	0/10						
26	Smíchovské nádraží	8/9	1/1					
27	Anděl	7/7	4/4					
28	Karlovo náměstí	5/5	3/3	×	1/1	1/1		
29	Národní třída	3/3	2/2	2/2	0/1			

30	Náměstí Republiky	7/7	0/1	0/1	0/1			
31	Florenc	x	x					
32	Křížkova	7/7	1/1	1/1	1/1			
33	Invalidovna	6/6	4/4					
34	Palmovka	8/8	0/1	x				
35	Českomoravská	10/10						
36	Vysočanská	10/10						
37	Kolbenova	x	x	1/1				
38	Hloubětín	8/8	x	1/1				
39	Rajská zahrada	9/9	1/1					
40	Černý most	10/10						
41	Háje	5/5	x	x	1/1			
42	Opatov	x	x	1/1				
43	Chodov	x	0/2	1/1				
44	Roztyly	x	2/2	0/1	0/1	x		
45	Kačerov	6/6	x	1/1	1/1			
46	Budějovická	8/8	1/1	1/1				
47	Pankrác	4/10						
48	Pražského povstání	9/9	1/1					
49	Vyšehrad	7/7	1/1	1/1	0/1			
50	I. P. Pavlova	6/6	1/1	1/1	1/1			
51	Hlavní nádraží	10/10						
52	Vltavská	7/7	2/2	1/1				
53	Nádraží Holešovice	0/5	0/2	0/1	0/1	0/1		
54	Kobylisy	9/9	1/1					
55	Ládví	7/7	x					
56	Střížkov	3/3	1/1	1/1	1/1	1/1	x	x
57	Prosek	9/9	0/1					
58	Letňany	9/9	1/1					

8 Závěr

V této práci bylo rozpracováno téma názvů pro stanice pražského metra v českém znakovém jazyce. Pro každou zastávku byly zjištěny možné varianty užívané mezi respondenty (samozřejmě je ale pravděpodobné, že existují i další možná označení, která se ale během rozhovorů neobjevila).

Zajímavým zjištěním, které z práce vyplývá, je, že nejvíce zastoupeným znakovým procesem v této skupině proprií je kalk. Ten často vychází z doslovného přeložení struktury či z vizuální podoby slova v češtině. Ke kalkování dochází i v případě, že znak pro označení dané stanice existuje, stávalo se, že respondenti znak i znali (jak vyplynulo z osobní konverzace po skončení výzkumu), ale přesto používali jiné znakové strategie.

V průběhu výzkumu se také ukázalo, že mnoho respondentů bohužel u užívaných znaků nezná motivaci. Tento problém se neobjevoval pouze u mladších respondentů, ale i u respondentů starších. Dle mého názoru je povědomí o původu znaků důležité, jelikož původ znaku často zrcadlí velmi zajímavé poznatky a je zdrojem cenných informací. V práci je dále zmapována podoba znaků pro stanice pražského metra užívaných v období socialismu. Doufám, že poznatky zjištěné v této práci přispějí alespoň k drobnému rozšíření povědomí o motivaci znaků.

9 Literatura

9.1 Tištěné publikace

AVRAM, M.: *A STUDY ON THE HODONYMS FROM MUȘCELELE ARGEȘULUI AREA*, Corbeni: The Gymnasium School No. 1, 2013, s. 25–38

BAKER, A.; WOLL, B.: *Sign language acquisition*, Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2008.

BATTISON, R.: *Phonological Deletion in American Sign Language*, Sign Language Studies 5, Maryland: Linstok Press, Silver Spring, 1974.

ČERMÁK, F.: *Morfematika a slovtvorba češtiny*. Praha: NLN, 2011.

ČERMÁK, F.: *Lexikon a sémantika*. Praha: NLN, 2010. s. 185–187.

DAVID, J.: *Lidová a bakalářská etymologie vlastních jmen (na příkladu toponym)*. Naše řeč 93, 2010, s. 57–70.

DOKULIL, M.: Status tzv. vlastních názvů, SaS 38, 1977, s. 311–318.

DOSTÁL, A.: *Produktivnost v jazyce*. SaS 2, 1950, s. 83–97.

DRAGOUN, Z.: *Pražský sborník historický XII*, Praha: 1981, s. 160–190.

EVANS, L.: *Total Communication: Structure and Strategy*. Washington, D. C.: Gallaudet College Press, 1982.

FALTÍNOVÁ, R.: *Propriálně pojmenovací akty v českém znakovém jazyce*. Praha: FF UK. Diplomová práce. 2005.

FILIPEC, J.: *K otázce konverze a přechodu slovních druhů v dnešní češtině*. SaS 33, 1972, s. 122–129.

FISCHER, S. D.; SIPLE, P.: *Theoretical issues in sign language research*, volume 2, psychology. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1991, s. 9–25.

FRISHBERG, N.: *Historical Change: From Iconic to Arbitrary*. In KLIMA, S.; BELLUGI, U. (eds.) *The Signs of Language*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1979, s. 67–84.

HEJLOVÁ, L.: *Motivovanost vybraných toponym města Prahy v českém znakovém jazyce*. Praha: FF UK, Bakalářská práce, 2011.

HELCL, M.: *Současné tendence při tvoření slov skládáním v češtině*. SaS 2-3, 1972, s. 115–124.

HELCL, M.: *Univerbizace a její podíl při růstu dnešní slovní zásoby*. SaS 24, 1963, s. 29–37.

HUDÁKOVÁ, A.: *Prstová abeceda pro tlumočníky*. Praha: ČKTZJ, 2008.

JAKOBSON, R.: *On linguistic aspects of translation from Fang, Achilles and Reuben A. Brower*, Boston: Harvard University Press, 1959, s. 232–239.

JOHNSTON, T.; SCHEMBRI, A.: *Australian Sign Language. An Introduction to Sign Language Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

KALOUSOVÁ, L.: *Problematika dvojjazyčných česko-německých hodonym*, Praha: Acta Oeconomica Pragensia, roč. 14, č. 4, 2006, s. 69–75.

KASTNEROVÁ, E.: *Pražské památky v kultuře českých neslyšících a jejich pojmenování v českém znakovém jazyce*. Praha: FF UK, Bakalářská práce, 2011.

KLIMA, E.; BELLUGI, U.: *The Signs of Language*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1979.

KLOFEROVÁ, S.: *Adjektiva v názvech komunikací na Moravě a ve Slezsku motivovaná směrem komunikace*. Brno: Ústav pro jazyk český AV, 2008, s. 161–170.

KNAPPOVÁ, M.: *K funkčnímu pojetí systému vlastních jmen*. SaS 53, 1992, s. 211–214.

KNAPPOVÁ, M.: *Významové aspekty vlastních jmen*. SaS 41, 1980, s. 57–60.

- KNAPPOVÁ, M.; OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ, L. et al.: *Pomístní jména v Čechách*, Praha: Academia, 1995.
- KRŠKO, J.: *Úvod do toponomastiky*. Banská Bystrica: Belianoum, 2014.
- KUBÍNOVÁ, M.: *Jazyková kultura a přejímání a počestování slov v Právu*. Praha: FSV UK, 2016.
- KYLE, J.; WOLL, B.: *Sign Language : The study of deaf people and their language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- MACUROVÁ, A.: *Náš - jejich jazyk a naše vzájemná komunikace*. Naše řeč, 1994, roč. 77, č. 1, s. 44–50.
- MACUROVÁ, A.; NOVÁKOVÁ R.: *Poznáváme český znakový jazyk. Český znakový jazyk v kontaktu*. Speciální pedagogika. 2008, roč. 18, č. 4, s. 278–298.
- MATUŠKOVÁ, S.: *Kalk v českém znakovém jazyce*. Praha: FF UK, Bakalářská práce, 2008.
- MEIR, I.: *Iconicity and metaphor: Constraints on metaphorical extension of iconic forms*. Linguistic Society of America, Haifa: The University of Haifa, 2010, s. 865–896.
- MIKULÍKOVÁ, M.: *Biblická osobní vlastní jména v českém znakovém jazyce*, Praha: FF UK, Bakalářská práce, 2016.
- MINÁŘOVÁ E.; TUŠKOVÁ J. M., et al.: *Čeština v pohybu*. Kapitoly ke zkoumání jejího stavu a proměn, Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, 2015.
- MLADOVÁ, P.: *Kompozita v českém znakovém jazyce*, Praha, FF UK, Bakalářská práce, 2009.
- MRAVINACOVÁ, J. et al.: *Neologizmy v dnešní češtině*, ÚJČ AV ČR, Praha 2005. s. 187–211.
- NEKULA, M.: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN, 1995.

NĚMEC, I.: *O původu místních jmen Střekov, Postřekov a Strečno*, Naše řeč 5, 1963, s. 242–248

NONAKA, A. M.: *Toponyms in Ban Khor Sign Language*, Austin: The University of Texas at Austin, 2015, s. 66–91.

PADDEN, C.; SCHICK, B.; MARSCHARCK, M.; SPENCER, P.: *Learning to fingerspell twice: Young signing children's acquisition of fingerspelling*, Advances in the sign language development of deaf children, New York: Oxford University Press, 2006, s. 189–201.

PETŘÍČKOVÁ, J.: *Vizuální motivovanost ve slovní zásobě českého znakového jazyka*. Praha: FF UK, Bakalářská práce, 2006.

PIZZUTO, E.; VOLTERRA, V.: *Iconicity and Transparency in Sign Languages: A Cross Linguistics Cross-Cultural View*. In: K. Emmorey a H. Lane. *The Signs of Language Revisited: An Anthology to Honor Ursula Bellugi and Edward Klima*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2000, s. 229–249.

PLESKALOVÁ, J.: *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*, Jinočany: H&H, 1992.

POLÍVKOVÁ, A.: *Naše místní jména a jak jich užívat*, Praha: Academia, 1985.

POTMĚŠIL, M.: *Prstová abeceda*. Praha: FRPSP, 1992.

REVILLA, B.: *Place names in Israeli Sign Language*, Grand Forks: University of North Dakota, 2009.

SOCHOVÁ, Z.: *K slovotvorné a stylové charakteristice mluveného jazyka (O jednom typu univerbizovaných pojmenování)*. Naše řeč 2, 1966, s. 81–87.

SUPALLA, S. J.: *The Book of Name Signs: Naming in American Sign Language*. San Diego, CA: DawnSignPress, 1992.

SUTTON-SPENCE, R.; COATES, R.: *Football Crazy? Place-names and football club-names in British Sign Language*, Bristol: University of Bristol and University of the West of England, 2013.

SUTTON-SPENCE, R.; WOLL, B.: *The Linguistics of British Sign Language: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

ŠRÁMEK, R.: *Úvod do obecné onomastiky*, Brno: Masarykova univerzita, 1999.

ŠTĚPÁN, P.: *Pomístní jména v Čechách z pohledu slovtvorného*, Praha: Academia, 2016.

TAUB, S.: *Language from the Body: Iconicity and Metaphor in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

TRÁVNÍČEK, F.: *Maloměsto a malé město*, SaS 2, 1936, s. 21.

VALLI, C.; LUCAS, C.; MULROONEY, K. J.: *Linguistics of American Sign Language*, Washington, D. C.: Gallaudet University, 2005.

VOJTÍŠEK, V.: *O starých jménech pražských ulic*, Naše řeč 4, 1940, s. 97–103.

VYSUČEK, P.: *Tvoření nových znaků*, Praha: FF UK, 2000.

WILCOX, P. P.: *Metaphor in American Sign Language*. Washington, D. C.: Gallaudet University Press, 2000.

WILCOX, P. P.: *Removing the Shroud of Iconicity*. Metaphor in American Sign Language. Washington, D. C.: Gallaudet University Press, 2000, s. 36–53.

9.2 Internetové zdroje

Helena Karlíková (2017): KALK. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

Ivana Bozděchová (2017): KOMPOZICE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

Ivana Bozděchová (2017): PODŘAŽOVACÍ KOMPOZITUM. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

Ivana Bozděchová (2017): PŘIŘAŽOVACÍ KOMPOZITUM. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

Jana Pleskalová (2017): POMÍSTNÍ JMÉNO. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

Jana Pleskalová (2017): TOPONYMUM. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

Jana Pleskalová (2017): VLASTNÍ JMÉNA – TŘÍDĚNÍ. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

Zdeňka Hladká (1), Marek Nekula (2) (2017): VLASTNÍ JMÉNO. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

Zdeňka Hladká (2017): UNIVERBIZACE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

Zdenka Rusínová (2017): SLOVOTVORNÁ FUNDACE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

Zdenka Rusínová (2017): SLOVOTVORNÁ MOTIVACE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

Trasa metra A - stanice, mapa a kompletní informace | Metropraha.eu. Metro Praha - informace o pražské MHD a mapa tras[online]. Dostupné z: <http://metropraha.eu/trasa-metra-a/>

Trasa metra B - stanice, mapa a kompletní informace | Metropraha.eu. Metro Praha - informace o pražské MHD a mapa tras [online]. Dostupné z: <http://metropraha.eu/trasa-metra-b/>

Trasa metra C - stanice, mapa a kompletní informace | Metropraha.eu. Metro Praha - informace o pražské MHD a mapa tras [online]. Dostupné z: <http://metropraha.eu/trasa-metra-c/>

Urban Dictionary: streaker. *Urban Dictionary, May 7: caught slippin* [online]. Copyright © 1999 [cit.07.05.2018]. Dostupné

z: https://www.urbandictionary.com/define.php?term=streaker&utm_source=search-action

<https://www.metroweb.cz/metro/historie-metra.htm>

Obr. 1

ŠTĚPÁN, P.: *Pomístní jména v Čechách z pohledu slovotvorného*, Praha: Academia, 2016.

Obr. 2

TAUB, S.: *Language from the Body: Iconicity and Metaphor in American Sign Language* [online]. Washington, D. C.: Gallaudet University Press, 2001 [cit. 2018-04-20]. Dostupné

z:

WWW:<http://aleph.nkp.cz/F/FHAKG7V5X265KQC1J2Y17Y23RJVSL8ENYA31TT69TL217M1BSG02197?func=findb&find_code=WRD&x=0&y=0&request=Sarah+taub&filter_code_1=WTP&filter_request_1=&filter_code_2=WLN&adjacent=N>.

10.3 Mapa metra

